

V-25962

EESTI NSV POLIITILISTE JA TEADUSALASTE TEADMISTE
LEVITAMISE ÜHING

AJALOOTEADUSTE KANDIDAAT
Ü. TAIGRO

EESTI TÖÖRAHVA KOMMUUN

Teine täiendatud ja parandatud trükk

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1958

Handwritten mark

N

Tartu Riikliku Oikeali
Raamatukogu

49607

EESSONA

Üheks eesti töörahva klassivõitluse ajaloo eredamaks leheküljeks on Eesti Töörahva Kommuun. Eesti Töörahva Kommuuni loomisega näitas töötav rahvas oma kindlat tahet ja püüdu taaskehtestada Eestis nõukogude võim, olles valmis selle eest tooma raskeid ohvreid. Eesti töörahva võitlust enda vabastamise eest toetas vene proletariaat nii relvastatud jõudude kui majandusliku ja igasuguse teise abi saatmisega.

Eesti töörahva tahet nõukogude korra taaskehtestamiseks suutsid tollal takistada ainult rahvusvahelised kontrrevolutsioonilised jõud, kellele eesti kodanlus müüs kogu rahva huvid.

Eesti Töörahva Kommuuni võitlust ja tegevust on kodanlikud ajalooeadlased aastakümneid püüdnud mustata ja moonutada. Nõukogude Eestis on töötavatele hulkadele seni võrdlemisi vähe avaldatud andmeid Eesti Töörahva Kommuuni loomisest, tema võitlusest ja ajaloost. Käesolev brošüür seab oma eesmärgiks täita mõningal määral seda lünka.

On muidugi endastmõistetav, et brošüüri piiratud ruum ei võimalda anda ammendavat käsitlust Eesti Töörahva Kommuunist ja tema tegevusest. Siin on püütud valgustada ainult tähtsamaid momente kommuuni ajaloost.

Autor

ORGANISEERIMISTÖÖ EESTI VABASTAMISEKS SAKSA OKUPANTIDEST

Oktoobrirevolutsiooni võidu tulemusena kehtestatud nõukogude kord vabastas kurnamisahelaist kõik endise tsaari-Venemaa territooriumil elavad rahvad. Vabaduse saavutas ka sajandeid rõhumises väevelnud eesti rahvas.

Esmakordselt ajaloos sai valitsevaks klassiks ühel kuuen-dikul maakeral tööliklass.

Nõukogude Venemaa valitsus, eesotsas V. I. Leniniga, pingutas jõudu käimasoleva maailmasõja lõpetamiseks.

Kuid sõdivate riikide imperialistlikud valitsused, kartes nõukogude korra revolutsioneerivat mõju oma rahvastele, alustasid Nõukogude-vastase sõjalise interventsiooni ettevalmistamist.

Saksa imperialistid koos oma liitlastega olid 1917. aasta oktoobriks vallutanud märkimisväärse osa Venemaa territooriumist, Poola, Leedu ja suure osa Lätist ning Eesti läänepoolsed saared. Kasutades Trotski partei juhendite vastast tegevust Brestis toimuvail rahuläbirääkimistel, alustasid saksa keiserlikud väed Venemaa endiste liitlaste — Entente'i imperialistide vaikival nõusolekul 1918. aasta veebruaris pealetungi Nõukogude Venemaale, seejuures ka Eesti territooriumile.

Lagunev tsaariarmee ei olnud võimeline osutama sissetungijaile vastupanu. Nõukogude korra kaitseks astus kommunistliku partei juhtimisel välja kogu Venemaa töörahvas. Rahvakomissaride Nõukogu avaldas Lenini poolt kirjutatud manifesti «Sotsialistlik isamaa on hädaohus», milles kutsuti üles kogu rahvast osutama sissetungijaile otsustavat vastupanu. «Täites kõigi maade kapitalistide ülesannet, tahab

saksa militarism kägistada vene ja ukraina töölisi ja talupoegi, anda maa tagasi mõisnikele, vabrikud ja tehased — pankureile, võimu — monarhiale,»¹ kirjutas Lenin.

Koos vene seltsimeestega koondusid võitlejate ridadesse ka eesti töörahva paremad pojad ja tütreid, et Punakaardi salkades vastu astuda sissetungivale vaenlasele. Relvastatud kokkupõrked okupantidega leidsid aset Üdrumaal, Riisiperes, Keilas, Järva-Jaanis, Jõgeval, Kiltsis, Jõhvis, Narva lähistel ja mujal. Kuid puudulikult relvastatud ja väheseid sõjakogemusi omavad punakaartlased ei suutnud peatada moodsa sõjatehnikaga varustatud saksa keiserlike regulaarvägede edasitungi ning eesti kodanluse ja balti parunite otsesel kaasabil vallutasid need 1918. aasta märtsiks kogu Eesti territooriumi.

Lahingutes saksa okupantidega Pihkva all ja Eesti territooriumil sündis kangelaslik Punaarmee, kes pani seisma vallutajate edasitungi.

Veendunud Punaarmee lahinguvõimes ja tema valmisolekus kaitsta Nõukogude kodumaad, olid saksa okupandid sunnitud sõlmima Bresti rahulepingu. Vaatamata Bresti rahulepingu röövellikule iseloomule, andis ta Nõukogude Venemaa valitsusele teatud hingetõmbeaja laastatud majanduse korraldamiseks ja Punaarmee tugevdamiseks. Bresti rahul oli oluline tähtsus ka eesti rahvale, sest ainult Venemaa proletariaadi abiga oli mõeldav Eesti vabastamine saksa okupantidest.

Okupeeritud Eesti territooriumil kehtestati balti parunite ja preisi junkrute vägivallarežiim. Kõrgeimaks võimuorganiks oli Saksa sõjaväeline administratsioon. Rahva poolt valitud kohalikud nõukogud likvideeriti. Täidesaatvad organid kohapeal moodustasid okupandid balti parunitest. Viimaste ustavateks käsilasteks olid eesti kodanlikud natsionalistid. Keelati ühiskondlike organisatsioonide tegevus. Ametiasutustes ja koolides seati sisse saksa keel. Talupidajatelt rekvireeriti viimased viljatagavarad. Saksamaale veeti kõik tööstuses leiduvad toor- ja valmismaterjalid. Suurem osa tööstustöolistest kaotas ettevõtete sulgemise tõttu töö. Majanduslik elu ruineerus peaaegu täielikult. Okupatsioonivõimud teostasid eestlaste saksastamise poliitikat. Balti parunid valmistasid ette Eesti ja Läti liitmist Saksamaaga.

Paljud eesti töötajad, taganenud Nõukogude Venemaa pinnale, koondusid vene proletariaadi toetusel ja kommunist-

¹ V. I. L e n i n. Teosed, 27. kd., lk. 12.

liku partei juhtimisel Punaarmee lahinguridadesse, et vabastada Eesti territoorium okupantidest ja taaskehtestada nõukogude võim.

Töötavate hulkade organiseerijaks võitluses nõukogude korra taaskehtestamise eest Eestis oli kommunistlik partei, kes mobiliseeris jõude nii Nõukogude Venemaa pinnal kui ka Eestis — okupatsiooni ikke all ägavate eestlaste seas.

Tallinnas ja mujal taastati aktiivsemate tööliste R. Eige, J. Tippe, M. Likemetsa, J. Schützi, J. Kuppari, K. Tiitseni jt. poolt põrandaalused kommunistliku partei organisatsioonid juba okupatsioonivõimu esimestel kuudel. Kommunistide poolt organiseeriti ajalehe «Kommunist» ja lendlehtede väljaandmine ning levitati neid eesti töötajate seas.

1918. aasta juulis toimus Moskvast VK(b)P Eesti Sektsioonide konverents, kus võeti vastu resolutsioon Punaarmee Eesti väeosade laialdasema organiseerimise kohta. Resolutsioonis mainiti: «Praegusel ajal, kus saksa imperialistid, balti parunid ja eesti kodanlus jõuga ära kiskusid kommunistliku isamaa, heites teda poliitilisse, majanduslikku ja vaimlisse ekspluatatsiooni ning rõhumisse, peab iga eesti proletaarlane astuma Punaarmee väesalka...»

Vastavalt eesti bolševike konverentsi otsusele loodi 1918. aasta augustis Petrogradis eesotsas kommunist J. Sihveriga uus Punaarmee Eesti Kütiväeosade Sõjaväelaste Nõukogu, kes alustas Eesti rahvuslike väeosade laialdasemat formeerimist.²

Peagi viidi läbi J. Sihveri juhatusel, V. Kingissepa, H. Pöögelmanni, R. Vakmanni ja teiste kommunistide osavõtul Petrogradi kubermangus asuvate eesti parteiorganisatsioonide esindajate nõupidamine Eesti territooriumi vabastamise küsimuses. Nõupidamisest võttis osa ka esindaja okupeeritud territooriumilt, kes esines aruandega. Partei organisatsioonide esindajate ühisel arvamisel otsustati valmistuda Eesti territooriumi vabastamiseks, nõukogude korra taaskehtestamiseks ning mobiliseerida selleks jõude nii Nõukogude Venemaa kui ka Eesti territooriumil.

4. augustil 1918 toimus põrandaaluse partei Tallinna linna komitee koosolek, kus kuulati ära juulikuus Moskvast toimunud VK(b)P Eesti sektsioonide konverentsi töö aruanne.

² Vt. J. Tipneri «Eesti töörahva relvastatud võitlus nõukogude võimu eest kodusõja aastail», Tallinn, 1953.

Otsustati tugevdada võitlust Eesti vabastamise ja nõukogude korra taaskehtestamise eest.³

1. septembril valiti Tallinna parteiorganisatsioonide ülelinnalisel koosolekul täitevkomitee, mis kujutas endast Tallinna linnakomitee büroo taolist juhtivat organit.⁴ Täitevkomitee aktiivsemate juhtidena tegutsesid tollal R. Eige (Vasa) ja Tallinna autogaraaži lukksepp K. Tiitsen (Johanson).

Et tõmmata organiseeritud võitlusse kaasa suuremaid töörahva hulki, soovitas linnakomitee laiendada kommunistide tegevust legaalses massiorganisatsioonides. Nii otsustati tugevdada kommunistide tegevust karskusseltsis «Valvaja», käsitöölis-seltsides ja mujal.

Saksa okupatsioonivõimude poolt vangistatud seltsimeeste ja nende perekondade toetuseks loodi tehaseis, vabrikuis ja mujal Punase Risti organisatsioonid.

Kommunistide initsiatiivil viidi 12. septembril Tallinnas läbi üldstreik. Streikivad töölised nõudsid vabrikuomanikelt ning saksa okupatsioonivõimudelt 8-tunnilise tööpäeva kehtestamist, toidunormide suurendamist, tööpalga kõrgendamist, töölisvanemate valimise läbiviimist ja teisi õigusi.

Põrandaaluse trükikoja poolt lasti välja ka saksakeelseid lendlehti, kus selgitati okupatsioonivägede soldateile võitluse vajadust kapitalistlike kurnajate kukutamiseks.

1918. aasta oktoobris toimus Moskvas okupeeritud territooriumide parteiorganisatsioonide konverents, millest võttis osa ka Eesti esindaja. Konverents püstitas kõigi okupeeritud territooriumidel asuvate parteiorganisatsioonide ette ülesande kiirendada ettevalmistustööd okupantide väljakihutamiseks. Konverentsi otsus tiivustas ka eesti töötajate võitlust. Partei Tallinna linnakomitee avaldas 24. oktoobril üleskutse, kus mainiti: «Eesti töörahvas! Olge valmis igal silmapilgul meie purustatud kommunistlikku valitsust uuesti üles ehitama!»⁵

Põrandaaluseid parteiorganisatsioone laiendati üle kogu maa. 1918. aasta novembris töötasid põrandaalused parteiorganisatsioonid peale Tallinna veel Narvas, Tartus, Rakveres, Paines, Pärnus, Viljandis, Raplas, Raikkülas, Juurus, Kosel, Toris, Türil, Keilas, Aseris, Port-Kundas, Mõisakülas, Jägalas ja mujal. Kõikjal mobiliseerisid kommunistid töörahvast võitlusse kodumaa vabastamise eest.

³ «Proletaarne Revolutsioon Eestis» nr. 6, 1928, lk. 7.

⁴ Sealsamas, lk. 6.

⁵ EKP Keskkomitee arhiiv, f. 27, nim. 27—1, toim. 550, l. 6.

Võitluslaine kandus ka maatööraha hulka. Oktoobri lõpus leidis aset mõisatöölise streik Vihulas Virumaal. Vastuhakke ja rahulolematuse väljendusi okupatsioonivõimude vastu esines veel paljudes teistes kohtades.

Okupatsioonivõimud, kes veendusid, et Saksamaa saab sõjas lüüa, suurendasid 1918. aasta sügisel varanduste ja eriti toiduainete väljavedu Eestist, mille tagajärjel veelgi teravnesid tootlusraskused ning eesti töölisi ähvardas täielik nälg.

7.—9. novembrini toimusid peaaegu kõigis ettevõtetes tööliste väljaastumised. Töölised lõpetasid kommunistide algatusel töö ning siirdusid okupatsioonivõimu ametiasutustesse, nõudes tootlustingimuste parandamist ja okupatsioonivägede lahkumist. Ühtlasi tähistasid Tallinna töölised nende streikidega Oktoobrirevolutsiooni esimest aastapäeva.

Varanduste väljaveo tõkestamiseks Eestist alustasid streiki raudteelased, mille tagajärjel kogunes Tamsalu—Rakke jaamade rajooni palju ešelone, mida okupatsioonivõimud ei olnud suutelised edasi saatma. Samuti varustasid Tallinna sadamatöölised end relvadega ja takistasid jõuga väljavedu sadama kaudu.

Saanud teada, et Saksamaal on puhkenud revolutsioon, heiskasid punase lipu Tallinna sadamas asuvad saksa sõjalaevade madrused, kes tundsid kaasa ka eesti töööraha revolutsioonilisele võitlusele.

Okupatsioonivägede juhtkond, kokkunud revolutsioonist Saksamaal ning eesti töööraha võitlusest, veendus peatselt, et ta ei suuda sõjast väsinud Saksa vägede lahkumist takistada. Selleks, et takistada võimu üleminekut eesti tööliste kätte, andis ta võimu üle Eesti kodanlikule ajutisele valitsusele.

Tallinna töötajad avaldasid selle vastu protesti ja ilmusid 12. novembril uuesti tänavaile protestidemonstratsiooniks, nõudes kodanliku ajutise valitsuse lahkumist ja nõukogude võimu taaskehtestamist. Relvadeta töölisdemonstratsiooni vastu saadeti saksa sõdurid ja kodanluse relvastatud salgad. Tänavale seati üles kuulipildujad.

12. novembril algas delegaatide valimine Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogusse. 16. novembril ilmus avalikult «Kommunisti» number, mis kutsus töölisi ühinema võitluseks enda vabastamise eest. «Tööliste meeleolu on hea. Igal pool, kus meie mehed on üles astunud, võetakse vastu otsuseid, kus nõutakse võimu üleminekut nõukogude kätte,» teatas oma

kirjas kommunist M. Likemets 18. novembril Tallinnast. Töötavad hulgad aktiveerisid kõikjal võitlust Eesti vabastamiseks okupantidest ja nõukogude korra taaskehtestamiseks.

Novembri teisel poolel saabus Eestisse illegaalselt V. Kingissepp — üks aktiivsemaid võitlejaid eesti töörahva huvide eest, kelle juhtimisel tugevdati parteiorganisatsioone, laiendati sidet töölishulkadega, suurendati lendlehtede väljalaset ning aktiveeriti kõigiti eesti töörahva võitlust nõukogude võimu eest. Novembri lõpul toimus Tallinnas 16 eesti põrandaaluse parteiorganisatsiooni esindajate konvents, kus valiti viieliikmeline Keskkomitee, kuhu kuulusid V. Kingissepp, M. Likemets, R. Vennikas, R. Vakmann ja J. Rästas. Keskkomitee tegevuse tagajärjel tugevnes veelgi kommunistliku partei mõju rahva hulgas, kes oli kogu oma jõu pühendanud võitlusele nõukogude korra taaskehtestamise eest.

19. novembril pidas Tallinna Töölise Saadikute Nõukogu oma esimese koosoleku. Nõukogu esimeheks valiti kommunist R. Vennikas. Koosoleku deklaratsioonis tervitas Tallinna Töölise Saadikute Nõukogu kangelaslikku vene proletariaati ning pöördus tema poole abi saamiseks Eestimaa vabastamiseks. «Meile on ametlikult teatatud,» öeldi deklaratsioonis, «et Saksa okupatsiooniväed enne Eestimaalt ei lahku, kuni inglise-ameerika imperialistid seda maa sisemise korra järele heaks ei arva. Kodanlise valitsuse kõnemehed ja agendid kuulutavad, et Inglise sadamatest uued rahustajate salgad varsti Tallinna jõuavad. Eesti kodanlus on meid väljamaalistele vägistajatele ära annud. Eesti kodanlus on lähedasse ühendusesse inglise-ameerika imperialistidega astunud.

Eesti töörahvas aga sirutab oma venaliku käe Vene töörahvale võitluseks ühise vaenlase vastu Eesti nõukogude vabariigi eest.»⁶

Ühist võitlust nõukogude võimu eest toetas vene proletariaat, kelle otsesel kaasabil tehti ettevalmistusi okupantide väljakihutamiseks Eestist.

16. novembril toimus Petrogradis VK(b)P Eesti Sektsioonide Keskkomitee koosolek, kus otsustati luua Eesti vabastamise organiseerimiseks Eesti Ajutine Revolutsiooniline

⁶ V. Kingissepp. Iseseisvuse ikke all, Tallinn, 1953, lk. 16—17.

Komitee.⁷ Järgmisel päeval pidas nimetatud komitee oma esimese koosoleku, kus kuulati ära Narva töörahva esindaja aruanne kohapeal valitseva olukorra kohta. Otsustati saata ustavaid seltsimehi agitaatoritena Aserisse, Kundasse, Jõhvi, Rakverre, Tapale ja mujale.

Et paremini juhtida Eesti vabastamise eest peetava võitluse käiku, otsustas Eesti Ajutine Revolutsiooniline Komitee koos VK(b)P Eesti Sektsioonide Keskkomiteega asuda Jamburgi, kus toimuski 19. novembril teine koosolek. Sellel koosolekul rõhutati, et Eesti vabastamise avangardis peavad asuma just eesti rahvusest proletaarsed väeosad, kes tõmbaksid võitlusse kaasa kogu töörahva.

20. novembril kuulati ära ja kiideti heaks operatiivne tegevusplaan Eesti vabastamiseks.

21. novembril andis Eesti Ajutine Revolutsiooniline Komitee käskkirja, milles teatati, et Nõukogude Venemaa valitsus tühistas anastusliku Bresti rahulepingu. Samuti teatati käskkirjas saksa okupatsioonivõimu kehtetuks tunnistamisest ning kutsuti üles töötajaid okupantide kiiremale väljakihutamisele Eestist.

22. novembril tegid Punaarmee väeosad relvastatud luureretke Narva lähistele.

Algas Eesti territooriumi vabastamine vihatud saksa okupantidest.

EESTI TÖÖRAHVA KOMMUUNI VÄLJAKUULUTAMINE JA TEMA SÕLTUMATUSE TUNNUSTAMINE NÕUKOGUDE VENEMAA VALITSUSE POOLT

1918. aasta sügisel kasvas revolutsiooniline võitlus kogu Euroopas, tugevnes töölisklassi solidaarsus ja poolehoid Nõukogude Venemaa proletariaadile. See kõik soodustas Nõukogude territooriumi vabastamist okupantidest.

25. novembril 1918 vabastasid Nõukogude väed Pihkva. Kolm päeva hiljem alustas Punaarmee, kelle avangardis võitlesid Eesti rahvuslikud väeosad, pealetungi Narvale. Frontaalrännaku kõrval maandati Narva-Jõesuus Balti mereväelaste dessantsalk V. Pussi juhtimisel.

Erilist vahvust näitasid üles 2. Viljandi kütipolgu võitlejad, kes J. Sihveri, E. Teiteri, K. Kangeri ja teiste koman-

⁷ EKP Keskkomitee arhiiv, f. 28, nim. 28—1, toim. 1. 1. 1.

dõrõde juhtimisel sooritasid läbi soode mitmepäevase rännaku ning ründasid Narvas asuvaid Saksa okupatsioonivägesid ja eesti valgekaardi salku tiivalt. 2. Viljandi kütipolk kandis Narva vabastamisel raskeid kaotusi ning kirjutas oma kangelasteoga ühe sangarlikuma lehekülje eesti töörahva relvastatud võitluse ajaloosse. Kangelasena langes selles lahingus eesti töörahva võitluse aktiivsemaid juhte ning eesti rahvuslike väeosade organiseerija kommunist J. Sihver, kes oma isikliku eeskujuga innustas 2. Viljandi kütipolgu võitlejaid üle Joala välja rünnakule minema. Vaenlase kuulide all langes Narva vabastamisel naisvõitleja M. Kersmann, Soome töörahva esindajad K. Kovalainen, P. Hartonen jt.

«Igavesti kalliks peab Eesti tööline nende eneseohverdatate klassivendade mälestust ja veripunastel tähtedel surub ta nende nimed Eesti töörahva vabadusvõitluse ajaloo au lehekülgedele,»⁸ kirjutas «Eesti Kütiväe Teataja» langenud seltsimeeste mälestuseks.

29. novembri hommikuks oli Narva vabastatud. Suurt abi Narva vabastamisel osutasid kommunistide poolt organiseeritud löögirühmad, kes avasid vaenlasele tule tagalast.⁹

Vabastatud Narva raekojas toimus 29. novembril Eesti Ajutise Revolutsioonilise Komitee ja VK(b)P Eesti parteiorganisatsioonide esindajate koosolek, kus kuulutati välja Eesti nõukogude vabariik Eesti Töörahva Kommuuni nime all. Samuti määrati Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu (valitsuse) koosseis ning anti sellele üle kogu võim.

Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu esimeheks määrati üks aktiivsemaid eesti töörahva revolutsioonilise võitluse juhte — kommunist J. Anvelt. Rahvamajanduse valitsuse juhatajaks määrati H. Pöögelmann, kes oli eesti töörahvale tuntud kui üks vanemaid ja aktiivsemaid revolutsioonilisest liikumisest osavõtjaid. Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogusse kuulusid veel J. Käspert, A. Vallner, J. Mägi, O. Rästas, M. Trakman jt., kes kõik olid aastaid võidelnud töörahva parema tuleviku eest.

29. novembril pidas Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu oma esimese koosoleku. Sellel koosolekul otsustati muuseas

⁸ «Eesti Kütiväe Teataja» nr. 2. 1. XII 1918.

⁹ Sm. A. Mesilaselt saadud andmed.

asutada Eesti Telegraafi Agentuur «ESta», mille juhatajaks määrati E. Kingissepp.

Samal päeval avaldas Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu manifesti, milles teatas nõukogude korra taaskehtestamisest Eestis ja Eesti Sotsialistliku Nõukogude Vabariigi väljakuulutamisesest. Manifest oli adresseeritud «Kõigele Eesti linna- ja maa töörahvale» ning ta oli antud «revolutsioonilise Eesti tööraha, revolutsioonilise Eesti punase sõjaväe nimel».

Eesti Tööraha Kommuuni valitsus tunnistas kodanliku Eesti ajutise valitsuse kehtetuks ja taastas Eestis tööraha valitsuse võimu.

«Seltsilised töölised!», öeldi manifestis, «Rahvusvahelise proletaarse revolutsiooni käigus on silmapilk kätte jõudnud, kus Eesti töörahas oma saatuse määramise enese kätte võtab. Langevad ahelad, mis Saksa saagiahne imperialism ühes verejanuliste Balti parunite ja Eesti valgekaartlastega ta kätte ümber needis... Iga Eesti tööline saab aru, et «Eesti ajutine valitsus» mitte laiade tööraha hulkade vabaduste ja õiguste pärast inglise imperialistide ukšelävisid ei talla, vaid et ta võõraste püssitikkude abil seda alal hoida püüab, mis Eesti töörahas tema käest ära kisub. Pätsi ja Poska valitsus loodab Inglismaalt saksa vägede asemele, kes nüüd korratult punase sõjaväe eest põgenevad, uusi okupatsioonivägesid saada...»¹⁰

Manifestis tunnistati kehtetuks kõik kodanliku valitsuse poolt antud seadused, määrused, lepingud ja korraldused. Nõuti kõikide nõukogude võimu poolt enne saksa okupantide sissetungi antud dekreetide kindlat täitmist. Samuti teatati, et peatselt korraldatakse kaubavahetus teiste Nõukogude vabariikidega ning võetakse tarvitusele revolutsioonilised abinõud spekulatsiooni kaotamiseks.

Manifestis teatati, et niipea kui saksa okupandid ja kodanluse väesalgad on Eestist välja kihutatud ja kogu territooriumil kehtestatud nõukogude võim, kutsutakse kokku ülemaaline nõukogude kongress, kellele Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu esineb aruandega ning annab üle kogu võimu.

«Seltsilised töölised, maatainimesed, punased sõjaväelased, kõik töörahas Eesti linnades, alevites, küldes ja mõi-

¹⁰ Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu dekreedid, määrused ja teadaanded, nr. 1, Peterburg, 1919, lk. 4–5.

sates! Teie ise olete nüüd oma vabaduse ja hää käekäigu sepad! Ainult teie ise suudate nõukogude vabariiki Eestis kindlustada, tööraha isamaa oma verivaenlastest ära puhastada ja teda nende kallaletungimise eest kaitsta,»¹¹ kirjutati manifestis.

29. novembri dekreediga moodustati Virumaa idaosast Narva maakond, kuhu kuulus 14 valda (Joala, Peetri, Vairava, Voka, Jõhvi, Järve, Mäetaguse, Pagari, Illuka, Iisaku, Kohtla, Mustjõe, Verhne-Seloo ja Vasknarva).¹² Maakonna keskuseks kuulutati Narva linn. Samal päeval moodustati, kuni valimiste läbiviimiseni, Narva Tööraha Nõukogu Täitevkomitee. Nii kujunes Narva keskuseks, kust juhiti nõukogude korra taaskehtestamist Eesti territooriumil.

Nõukogude võimu organid avaldasid vene- ja eestikeelse teadaande, kus muuseas mainiti: «Töökojad, kauplused ja muud lubatud ärid peab viibimata avama. Alkohoolsete jookide, ja muude joovastavate ainete müümine, igasugune söögiainete võltsimine ning tarbeainete ja tarbeasjadega sahkerdamine on keelatud.» Samuti teatati, et «revolutsioonilise kohtu ja komandandi valitsus on linna raekojas kodanike teenistuseks avatud ööl ja päeval.»¹³

Need olid Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu esimesed sammud järgmisel päeval pärast Narva vabastamist.

Teade nõukogude korra taaskehtestamisest võeti töötajate poolt nii Eestis kui väljaspool vastu heakskiidu ja rõõmuga. Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogule saabus tervitusi Vene NFSV Põhja Kommuuni ja Jaroslavi Nõukogult, Saamaara ja välismaa eestlastelt ning paljudest teistest kohtadest.

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu pöördus raadio teel ka kapitalistlike maade tööliste poole, et need eesti tööraha vale tema vabastusvõitluses kaasa aitaksid. Raadioüleskutes «Kõigile» teatati, et «Nüüd tõusis eesti proletariaat Venemaa Sotsialistliku Nõukogude Vabariigi vahva Punaväe toetusel oma orjastajate vastu üles, kukutas kurnajate orjuse ja pani uuesti nõukogude võimu Eestis maksma. Saksa, Austria, Inglise, Prantsuse, Ameerika, Jaapani, kõigi maade töölised ja soldatid! Teie poole pöördub Eesti Nõukogude Vabariigi tööraha valitsus ülendava hüüdega meie väikese maa

¹¹ Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu dekreedid, määrused ja teadaanded, nr. 1, Peterburg, 1919, lk. 4–5.

¹² EKP Keskkomitee arhiiv, f. 28, nim. 28—1, toim. 61, 1. 1.

¹³ Sealsamas, f. 27, nim. 27—1, toim. 532, 1. 3.

töölise vabastamise asjus kapitalismi orjusest. Meie palume teid meie revolutsiooni aidata kõigi teie käes olevate abinõudega.»¹⁴

Nagu teada, organiseerisid Entente'i imperialistid tollal juba Nõukogude-vastast sõjalist interventsiooni, mis oli suunatud ka eesti töörahva vastu. Seepärast mainitaksegi üleskutses, et «Inglise, Prantsuse ja Ameerika kodanlus tahab oma soldateid petta, et oma vägesid meie vastasele — eesti kodanlusele — appi saata, meilt uuesti vabadust riisuda . . . Mõjuge, seltsilised, oma maa valitsuse peale, et see rahvahulkasid pimestada ei saaks . . .»¹⁵

Raadioüleskutse saadeti ka Saksamaa tööliste ja soldatite nõukogule teatega, et osa saksa soldateid kindral von Seckendorfi juhtimisel on ühinenud eesti kodanlusega võitluseks tööliklassi vastu. «Kurbade tagajärgede edaspidiseks ärahoidmiseks,» öeldi üleskutses, «palume kõigile Eestis olevatele saksa soldatitele teatada, et nad kodanlusest ennast petta ei laseks ja klassivõitluse vahele ei segaks.»¹⁶

Hoiatuskirja Seckendorfile saatsid ka veel Petrogradis elavad saksa rahvusest töölisel, milles avaldati poolehoidu eesti töörahva võitlusele ning nõuti Saksa okupatsioonivägede mittevaheselemist Eesti siseasjadesse.¹⁷

Pärast väeosade ümbergrupeerimist alustasid Punaarmee väeosad edasilikumist lääne suunas, vabastades Eesti territooriumi Saksa sõjaväe ja eesti valgekaartlaste üksustest. Töötavad talupojad ning töölisel osutasid kõikjal punastele võitlejatele igasugust abi ning poolehoidu, mis linnade, külade ja tööstuskeskuste vabastamist märgatavalt kiirendas. Tartus tõusis töörahvas 20. detsembril Punaarmee osade liginemisel üles ning linna «kaitsjad» valgekaartlased olid sunnitud kiiruga linnast välja taganema. «Tänasest päevast peale on kommunistide (enamlaste) erakond kuni nõukogude valitsuse kujunemiseni linnas võimu oma kätte võtnud,» kuulutati vastavas teadaandes, «sellepärast kutsub kommunistide erakonna keskjuhatuse kõiki töökodade töölisi ja kutseühinguid v i i b i m a t a o m a a s e m i k u d t ä n a v a l i m a. Asemikud astuvad täna kell 8 õhtul linnavalitsuse volikogu ruumidesse kokku.»¹⁸ Võimu ülevõtmisele kodan-

¹⁴ «Жизнь национальностей».

пг. 5, 8. XII 1918.

¹⁵ Sealsamas.

¹⁶ Sealsamas.

¹⁷ «Eesti Kütiväe Teataja» nr. 6, 10. XII 1918.

¹⁸ «Edasi» nr. 32, 21. XII 1918.

luse käest ja korra loomisele aitasid igati kaasa ametiühinguorganisatsioonid. Nii teatas Tartu töölisorganisatsioonide juhatus, et «Isikud, keda rahva ehk eraisikute varanduse omandamises süüdistatakse, karistatakse revolutsioonilise kohtu täie karmusega».¹⁹

Kommunistide algatusel võeti üle kodanliku ajalehe «Postimees» trükikoda, kus hakati välja andma töölisajalehte «Edasi». Valiti Revolutsiooniline Nõukogu ning lähetati Tartule liginevatele Punaarmee väeosadele vastu delegatsioon, kes informeeris Punaarmeed Tartus toimunud sündmustest. Punaarmee väeosad jõudsid vabastatud Tartusse 22. detsembril, kus nad töötajate poolt suure heameelega vastu võeti.

15. detsembril toimus ülestõus Valgas, kus saksa militaristidel koos eesti kodanlusega läks korda mõned ülestõusust osavõtjad vangistada, kes tapeti metsikult.

Eesti töörahva võitlust toetasid punased Läti kütipolgud, kes vabastasid Valga. 18. detsembril avaldas Läti nõukogude valitsus Valgas manifesti, millega kuulutati välja Läti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik.

Taganedes Aserist, areteerisid valgekaartlased töölisi. Kohalik elanikkond mõistis sellised kodanluse vägivallateod teravalt hukka.²⁰

16. detsembriks oli Põhja-Eestis vabastatud Rakvere ja Port-Kunda. Rakveres avastati endise haridusseltsi koolimaja ahjudes 70 mitmesugust pommi, millega taganevad valgekaartlased lootsid punaarmeelased õhku lasta, kui need ööbimisel oleksid hakanud koolimaja ahjusid kütma.

Valgekaartlikud salgad püüdsid meeletult kaitsta tähtsat raudteesõlme — Tapat. Kuid ka see vabastati pärast 6 päeva kestnud ägedaid lahinguid 24. detsembril.

Samal ajal jätkasid töötajad kommunistliku partei juhtimisel kodanlusele löökide andmist valge-Eesti tagalas.

Protestiks kodanliku maapäeva kokkutuleku vastu alustasid Tallinna töötajad 20. novembril uut streiki. Streik oli suunatud Eesti kodanliku ajutise valitsuse vastu ja oli teravalt poliitilise iseloomuga. Streigist võtsid osa Krulli, Lutheri, «Dvigateli», Tselluloosi ja Sadamatehaste töötajad — üldse 4000 inimest.

Nõmmel lasti 25. novembril õhku laskemoonaladu. Rotermani leivatehase töölised takistasid leiva küpsetamist, et

¹⁹ «Edasi» nr. 32, 21. XII 1918.

²⁰ EKP Keskkomitee arhiiv, I. 28, nim. 28—1, toim. 79, 1. 24.

nurja ajada kodanliku sõjaväe varustamist. Sadamatehase töölised saboteerisid suurtükkide ja teiste relvade parandamist. Et takistada valgete soomusrongi väljasõitu, lasksid töölised Ülemiste jaama juures raudtee õhku. Samuti rikuti raudtee pöörangud Nõmmel. Kunda ja Rakvere lähedal moodustati töolistest relvastatud salk, kes avas tule valgetele tagalast.

Eesti kodanlik ajutine valitsus püüdis okupatsiooniüksuste viibimist Eesti territooriumil pikendada, lootes neid töörahvavastases võitluses ära kasutada.

Kodanlikku valitsust tema püüetes toetasid igati balti parunid. Nagu säilinud protokollist ilmneb, toimus 28. novembril Tartumaa mõisnike nõupidamine, kus püüti leida abinõusid, mis võimaldaksid Saksa vägede Eesti territooriumile jäämist. Parunid võtsid vastu otsuse, et «igaks juhuks» tuleb asutada Tartus auruveski, mis kujuneks Saksa vägede varustamise baasiks. Esialgse annetusena pidi iga mõisnik andma 100 puuda rukist ja niisama palju otri.²¹

Eesti rahva viha saksa okupantide vastu aga oli niivõrd tugev, et hoolimata ajutise valitsuse manitsustest leidis aset terve rida relvastatud kokkupõrkeid kodanluse enda poolt loodud valge «rahvaväe» ja saksa okupantide vahel. Suurem, verine kokkupõrge toimus 23. detsembril Voltveti jaama lähedal Punapargi saeveski juures, kus mõlemad pooled kaotasid kümnekond meest surnutena.

Peaaegu täiesti kukkus läbi kodanliku valitsuse poolt väljakuulutatud mobilisatsioon. Nagu selgub peaminister Pätsi aruandest Asutavas Kogus, loodeti vabatahtlike mobilisatsiooniga kokku saada 25 000 meest, kuid üle maa kogunes kõigest ligi 1000 meest, kellest ka veel osa pärast varustuse kättesaamist laiali jooksis. «Ka sundusline mobilisatsioon ei annud esialgu neid tagajärgi, mis meie lootsime,» kaebas peaminister. Paremini ei olnud ka kaitseliidu võitlusvõime. 24. detsembril 1918 teatas Viru rinde juhataja kodanliku Eesti sõjaministrile, et kaitseliit «ei vasta ka koguni väheselgi määral oma ülesannetele... Kui vaenlane on 10—20 versta peale liginenud, paneb kogu kaitseliidu organisatsioon plehku...»

Peaministri enda sõnade järgi suudeti alles siis mehed rindele saata, kui kuulutati välja, et «kes mobilisatsiooni

²¹ Eesti NSV ORKA, f. 1156, toim. 1, s.-ü. 1340, l. 13—14.

käsul ei ilmu, võetakse vastutusele ja võib karistada saada kuni 15 aasta sunnitööga».²²

Üheks esimesteks kodanluse valitsuse kaitsjateks kulakutest koosneva kaitseliidu kõrval olid eesti rahva ajaloolised vaenlased — balti parunid. Juba 20. novembril moodustas Viljandis rittmeister von zur Mühlen balti parunitest koosneva väesalga. Sama tegi von Weiss Rakveres. 27. novembril otsustas parunivõsudest koosnev üliõpilaste korporatsioon «Livonia» samuti asuda «kodumaa kaitsele», millist päeva loetakse Balti pataljoni asutamispäevaks.²³

Kodanlus kiirustas kontrrevolutsiooniliste vägede koondamist Eesti territooriumile, et nende abiga töörahva vabastusvõitlust maha suruda. 6. detsembril sõlmis kodanlus lepingu Pihkvast Eesti territooriumile taganenud Vene valgekaartliku «Põhjakorpusega», mille kohaselt see pidi alluma Eesti ülemjuhatausele. Kuid hoolimata lepingust, milles tõotati üks-teist toetada, tunnistasid «Põhjakorpuse» juhid ainult «ühist, jagamatut Venemaad». Korpus tegi isegi katsed tungida Tallinna, et siin võimu haarata.

Arvestamata vene valgekaartlaste ilmset vaenulikku suhtumist eesti rahvasse, tegi kodanlik valitsus Entente'i imperialistide käsul kõik nende jalule upitamiseks. 1919. aasta algul võttis Eesti kodanlik ajutine valitsus vastu otsuse, mille kohaselt kohustati kõiki Eesti territooriumil elavaid venelasi astuma valgekaartlikku «Põhjakorpuse» või vastasel korral lahkuma Eesti piiridest. Nii toetas kodanlus eesti rahva vaenlasi, kes taotlesid tsaarivõimu taaskehtestamist. «Pihkva valgekaartlikud väed taganevad korratuses põhja poole. Tahame anda neile peavarju ja jõukohaselt aidata. Rahvas vihkab ja kardab nende salajasi poliitilisi mahhinatsioonide,»²⁴ tunnistas kodanliku valitsuse peaminister Päts.

Kui punased kütipolgud liginesid Tallinnale, saatis Eesti kodanlik ajutine valitsus abipalve Morris'ele — Ameerika saadikule Stokholmis, milles mangus: «Meie väed evakueerusid Rakverest ja bolševikud liiguvad laia rindega mööda talviseid teid edasi, ning meie väikesed jõud ei ole võimelised nende pealetungi peatama. Veenge liitlasministreid möödapääsematus vajaduses saata kas või kaks jalaväerü-

²² Asutava Kogu protokollid, I istungjärk, 1919, lk. 210.

²³ Geschichte des Baltenregiments, Baron Wilhelm Wrangell, Reval, 1928, S. 7.

²⁴ Eesti rahva ajalugu. Lisaköide I, Tartu 1936, lk. 395.

gementi ja veidi suurtükiväge.»²⁵ Kodanlus ei leidnud muud pääseteed «oma» relvastatud töörahva eest, kui et «kuni otsuse vastuvõtmiseni rahukonverentsil (Pariisis — Ü. T.) annab ajutine valitsus Eesti vabariigi liitlaste kaitse alla».

Samasugused abipalved lähetati ka teistele Entente'i riikide valitsustele. Ning peagi hakkas saabuma välismaisi sõjajõude — eesti töörahva revolutsioonilise võitluse mahasurujaid. Nii teatas Kopenhaagenist Ameerika chargé d'affaires G. Schmidt 29. novembril (samal päeval kuulutati Narvas välja Eesti Töörahva Kommuun — Ü. T.) Washingtoni: «Briti eskaader, koosseisus 5 kergeristlejat, 9 hävitajat, 1 transport ja traalerid, saabus admiral Alexander Sinclair'i juhtimisel 28. novembri ööl Kopenhaageni ja lahkus täna 29. novembri ööl Tallinna, kus ... maandatakse soldatid relvastusega, et toetada Eesti võimused nende võitluses bolševismiga.»²⁶

Inglise laevastiku saabumine valmistas eesti kodanlusele suurt rõõmu. «Lõpuks, pärast pikka kannatlikku ootamist ilmus 12. detsembril Tallinna reidile Inglise eskaader,» teatas välismaistele ajakirjanikele antud intervjuus Eesti kodanliku ajutise valitsuse välisminister I. Poska. «Pääle selle, tõi eskaader meie armeele palju tuhandeid vintpüsse ja märkimisväärse arvu kuulipildujaid, milliseid meil peaaegu üldse polnud,» jätkas välisminister. «Kui 1918. aasta detsembris poleks Tallinna saabunud Inglise laevastikku,» kirjutas Eesti valge armee ülemjuhataja Laidoner, «oleks meie rahva saatus kujunenud hoopis teiseks, kui ta on praegu: oleksime sattunud bolševismi keerisesse, ja ma olen kindel, et ka teiste Baltimaade saatus olnuks teisem kui praegu.»

Vahetevahel löid küll kahtlema «abistajadki» loodetavas edus. Nii tunnistas peaminister Päts, et «kui rääkisin Inglise admiraliga, et meil on tarvis 25 tuhat püssi, siis vangutas ta pead, kas need püssid mitte enamlaste kätte ei lähe, öeldes: «Meie oleme Venemaale palju sõjamoona toonud ja sest on palju vaenlase kätte läinud.»²⁷

Kuid ühiste jõududega loodeti siiski töörahva revolutsioonilist võitlust lämmatada ning «abistamine» jätkus.

²⁵ Papers Relating to the Foreigner Relations of the United States, 1918, Russia, vol. II, Washington, 1932, page 860 (edaspidi P. R. F. R.)

²⁶ P. R. F. R., 1918, Russia, vol. II, Washington, 1932, page 854.

²⁷ Asutava Kogu protokollid, I istungjärk, 1919, lk. 210.

Eesti kodanlust tema rahvavastases tegevuses «aidati» ka mujalt. Nii sai Eesti kodanliku ajutise valitsuse Sõjaministeerium 1918. aasta detsembri algul järgmise sisuga kirja: «Olen Ameerika kodanik, Ameerika mereväe kapten. Mõistan ümber käia suurtükiga, püssiga, revolvriga ja mõõgaga. Olen valmis ülal pidama üht kompaniid sõjaväge täitsa omal kulul Eesti Asutava Kogu ja temale järgneva valitsuse kaitseks kuni sõja lõpuni. Henry C. Reissar.»²⁸

Ameerika ja eesti kodanluse lippude all hakati värbama Viiljandis kulakute võsusid «Scouts»-salka, kui kõige reaktioonilisemasse ja verejanulisemasse väeossa. ««Scouts» on Ameerikas ja Inglismaal asutatud, kõige paremate sõjariistadega varustatud.»²⁹ öeldi värbamisteadaannetes. Väeosast kujunes hiljem Eesti skautide rügement ja teda kasutas kodanlus töörahva revolutsioonilise võitluse mahasurumisel. Kapten Reissar aga kasutas temale valitsuse poolt antud õigusi ka oma isiklikes huvides. Nii rakendas ta värvatuid tööle temale kuulavas mõisas Viiljandimaal, rekvireeris väeosa varustamise ettekäandel ümbruskonna majapidamistest toiduaineid, loomi ja muud varustust, millest osa kasutas isiklikuks rikastumiseks.

Eesti töötajad valge-Eesti tagalas jätkasid võitlust niihästi kodanluse kui ka välisimperialistide vahelesegamise vastu Eesti siseasjadesse.

Detsembri algul viisid töölisel kommunistliku partei juhtimisel läbi Tallinnas uued tööliste saadikute nõukogu valimised. Sel puhul avaldatud valimiste instruksioonis kirjutati: «Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu on täielik kõikide Tallinna tööliste esindus, nende poliitiliste, majandusliste ja haridusliste huvide kaitsmiseks ja proletaarsete jõudude kogumise keskkohaks klassivõitluse praeguses kapitalistlikus ilmakorras.» Vastavalt instruksioonile valiti 100—150 töölise poolt 1 delegaat, 150—350 töölise poolt 2 delegaati, 350—550 töölise poolt 3 delegaati, 550—750 töölise poolt 4 delegaati, 750—1000 töölise poolt 5 delegaati. Peale selle saatis iga ametiühing Tallinna Tööliste Saadikute Nõukokku ühe delegaadi. Kommunistlikul, sotsiaaldemokraatlikul (sotsid) ja sotsialistide-revolutsionääride (esseeride) parteil oli igaühel kaks delegaati nõukogus. Valimiste läbiviimise ajaks oli ette nähtud 5.—15. detsember.

²⁸ Scouts rügemendiga Vabadussõjas, Tallinn, 1936, lk. 16.

²⁹ Sealsamas, lk. 22.

Valimised toimusid 25 tehases. 49-st valitud delegaadist olid 33 kommunistid ja 11 nende poolehoidjad. See näitas Tallinna töötajate kindlat poolehoidu kommunistlikule parteile. Sotsid said ainult 4 delegaati ja esseerid 1 delegaadi.

15. detsembril korraldas Tallinna Töölise Saadikute Nõukogu «Estonia» kontserdisaalis protestimiitingu Inglise eskaadri Tallinna saabumise vastu. Miitingul paljastasid kommunistid R. Vennikas, R. Vakmann, M. Koolmeister, A. Koni jt. Eesti kodanliku valitsuse rahvavastast tegevust, kes oli rahva elulised huvid maha münud välismaistele imperialistidele. Nad nõudsid Inglise laevastiku lahkumist Tallinnast ja välismaiste imperialistide mittevahelesegamist Eesti siseasjadesse. Miitingul võtsid sõna ka sotside esindajad.

Et vältida miitingul esinenud kommunistide sattumist kodanluse kaitsepolitsei nuhkide kätte, juhiti need seltsimehed tagaukse kaudu välja. Kuna karta oli valgekaartlaste relvastatud kallaletungi koosolekule, siis oli ka tööliste poolt võetud tarvitusele rida ettevaatusabinõusid. Nii viibis saalis koosolijate seas mõnikümmend revolvritega varustatud töolist, kes kallaletungi korral pidid ära hoidma aktiivsemate seltsimeeste vangistamise ja kindlustama neile põgenemise.

17. detsembril toimus kommunistide algatusel Tallinna töötajate protestidemonstratsioon. Tööliskolonid liikusid loosungitega «Inglased Eestist välja!», «Maha intervedid!» raekoja platsile. Kõnega esines kommunist K. Tiitsen, kes üldise heakskiidu saatel nõudis Eesti kodanliku ajutise valitsuse kõrvaldamist ja välismaiste interventide lahkumist Eestist.

Sõjalaeval «Lembit», mis asus Sadamatehastes remondis, tehti katse heisata punane lipp ja suunata kahuritorud ajutise valitsuse asukohale.

Eesti kodanliku ajutise valitsuse olukord kujunes katastroofiliseks. Ajutise valitsuse ministrid kartsid isegi kodu ööbida. Peaministri korraldusel peeti Paldiskis auru all eri laev, millega valitsus kavatses ohtlikul momendil «oma» rahva viha eest põgeneda.

Kodanlik valitsus, kes töölishulkade revolutsioonilistest kavatsustest oma agentide kaudu teada oli saanud, saatis Koplisi ja mujalt äärelinnast tulevatele tööliskolonidele vastu relvastatud kaitseliidu salgad. Terroristide jõugud, kes

olid varustatud käsigranaatidega, saadeti ka südalinna tänavale.

Sõjalaeva «Lembit» vastu saadeti soomusrong admiral Pitka juhtimisel, mis toodi Rannavärava mäe taha ning mille kahurid suunati laevale. Kogu sadamarajoon piirati soomusronglaste poolt sisse. Sadamatehastes seati üles kuulipildujad. Eesti valge armee peastaabi akendele Pagari tänaval olid paigutatud äsja inglaste käest saadud kuulipildujad ja automaatpüssid.

Raekoja platsile kogunenud tööliste kallale saatis kodanlik valitsus aga jala- ja ratsaväe osi, kes relvadeta töölistele tule avasid. «Lasti niikaua, kuni raekoja plats oli rahvast tühi,»³⁰ röömutses sotsist linnapea A. Hellat. «Niisugusel silmapilgul hahemeelne olla tähendab enda hukkumist,» lisis see kodanluse truu teener.

Pärast tööliste demonstratsiooni mahasurumist jäi palju haavatuid raekoja platsile, neist Krulli tehase valaja, kommunist E. Arbon ja Rotermanni tehase tööline E. Mölder olid valgete terroristide poolt tapetud.

Protestiks kodanliku terrori vastu kuulutasid streigi Krulli, Lutheri, «Dvigateli», Tselluloosi ja mõningate teiste ettevõtete töölistes.

Rahulolematust kodanliku valitsuse tegevuse vastu avaldasid ka töötavad talupojad. Nii teatasid Saaremaal Kogula valla elanikud 17. detsembril, et neile ei ole vaja sõjaväge ega sõda Nõukogude Venemaaga, ja keeldusid Eesti valget armeed viljaga varustamast. «Eestimaa töölistes olid esimesed, kes tõstsid ülestõusu lipu,» kirjutas J. V. Stalin 1918. aasta detsembris.³¹

Töölisrahutustest ehmunud ja välistele sõjajõududele toetuv kodanlik valitsus määras sisekaitse ülemaks kindral Põdderi, kellele anti sõjaaegsed ülemjuhataja õigused.

Tuginedes piiramatu võimule, kehtestas Põdder valitsuse käsul valge terrorirežiimi. Keelati tänavail käimine üle kolme inimese koos ja liginemine patrullidele lähemale kui 50 sammu. Mahalaskmise ähvardusel oli keelatud igasugune rahvakogunemine. Rüüstati Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu hoone ja korraldati klaperjaht selle juhtivatele tegelastele. Suleti ametiühingud. Tööliste ajaleht «Kommunist» pidi minema sügavale põranda alla. Valgetel terroristidel läks

³⁰ A. Hellat. Tallinna raatuses ja Toompeal. Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt, II kd. Tallinn, 1930; lk. 24.

³¹ J. V. Stalin. Teosed, 4. kd., lk. 172.

korda 18. detsembril areteerida kommunistliku partei põrandaaluse Tallinna komitee üks asutajaid R. Eige, aktiivsed revolutsioonilisest liikumisest osavõtjad kommunistid M. Koolmeister, H. Vennikas jt.³² Veidi hiljem areteeriti J. Schütz, Kuppar ning kümneid teisi aktiivseid võitlejaid. Kodanluse nuhid otsisid ööd kui päevad V. Kingisseppa. Mõningail andmeil oli lubatud tema pea eest 5 tuhande dollarilise «autasu».

Illeaalne kommunistliku partei Keskkomitee andis välja kolm tuhat eksemplari kodanluse 17. detsembri veretööd paljastavat lendlehte, mis olid trükitud partei põrandaalustes trükikodades. Lendlehtedes kutsuti üles töötavaid hulki jätkama võitlust kodanluse vägivalla vastu. «Tallinna proletariaat mäletagu seda päeva, 17. detsember on verine Eesti lihunikkude päev töörahva rõhumise ajaloos,» kirjutati lendlehes.

Eesti töörahvale tema vabadusvõitluses ruttasid abiks Balti mere sõjalaevastiku madrused. Kuid 26. detsembril 1918 sattus miiniristleja «Spartak» ja järgmisel päeval miiniristleja «Avtroil» ülekaalukate Inglise merejõudude kätte. Vangistatud madruseid piinati metsikult valge-eestlaste poolt. Umbes 200 madrust suleti Naissaarel pooleldi maa sees asuvasse barakkidesse. Peagi alustas mereväekohus mitšman Valge eesistumisel oma timukatööd. Surmaotsus, mida kinnitas aseadmiral Pitka, langetati esmajärjekorras kommunistidele. Jaanuari lõpus mõisteti surma A. Krutov, V. Pavlov, M. Pavlov, I. Nikitin jt. — üldse 36 nõukogude madrust. Vene seltsimeeste kõrval langetati surmaotsus ka neljale eestlasele: kütjatele F. Hansmerile ja J. Ploomannile, elektrik H. Lensmentile ning minöör J. Pedole. Kõigi nende süüdistusakt kõlas peaaegu ühesuguselt: «Et tema kui kollektiivi liige ja eestlane Eesti Vabariigi vastu välja astus ja et tema kõik ära salgas.»

Surmaotsused viidi täide 3. ja 5. veebruaril 1919. aastal. Surmamõistetud jäid oma ideedele kuni lõpuni kindlaks.³³

Kuid ka terrori varjus ei tundnud eesti kodanlus ennast kindlana. 27. detsembril toimus maapäeva ja ajutise valitsuse ühine koosolek, kus sõjavägede ülemjuhataja osavõtul arutati rahvusvahelist olukorda. Järjekordselt pidi kodanlus

³² EKP Keskkomitee arhiiv, f. 27, nim. 27—1, toim. 515, l. 4.

³³ Eesti NSV ORKA, f. 527, nim. 1, toim. 6, l. 38—45.

tunnistama, et omade jõududega ei ole ta suuteline takistama nõukogude korra taaskehtestamist Eestis, mida tõendasid kõikide esinenud delegaatide sõnavõttud. Ka sõjavägede ülemjuhataja pidi tunnistama, et Eesti valge armee polgud koosnevad ainult 150-st mehest. Viru rindele lähetatud 2500 mehest deserteerus 1500. Lõuna-Eestis takistasid punaste kütipolkude edasiliikumist peamiselt Saksa väeosad. Kokkuvõttes tunnistas ülemjuhataja, et kui ei saabu suuremat abi Entente'i imperialistidelt, siis taaskehtestatakse Eestis nõukogude võim juba lähema aja jooksul.

Maapäeva kinnisel koosolekul otsustati, et eesti kodanlust võib päästa ainult Eesti okupeerimine Entente'i sõjavägede poolt. 29. detsembril esitati peaministri kabinetis inglise admiralile Sinclair'ile memorandum, milles paluti «Tema majesteedi valitsust okupeerida ja pidada Eesti Vabariiki oma sõjalise kaitse all.»³⁴ Eesti okupeerimise palvele kirjutasid alla ja võtsid osa delegatsioonist abipalve üleandmisel sotsiaaldemokraatliku partei esindajad K. Ast ja K. Grau. Nii olid sotsid koos kodanlusega pigem valmis heitma kogu eesti rahvast koloniaalikkesse, et aga takistada võimu üleminekut töörahva kätte.

Inglise imperialistid aga polnud võimelised Eesti okupeerimiseks suuremal hulgal oma vägesid saatma. «Kui ette panna saata kohe selleks otstarbeks Venemaale Inglise vägesid, siis puhkeks meie armees mäss,» ütles Inglise peaminister Lloyd George 1919. aasta jaanuaris.³⁵

Kuid vaatamata sellele, et välismaised imperialistid ei saanud suuremal hulgal oma vägesid saata, tegid nad kõik palgasõdurite värbamiseks ja nende kontsentreerimiseks Eesti territooriumil. «Kui ei ole võimalik liitlasvägede saatmine Balti provintssidesse, jääb ainukeseks väljapääsuks organiseerida kõik, mis võib saada kohapealsetest vägedest ja vabatahtlikest väljast,»³⁶ otsustasid Entente'i imperialistid Pariisi rahukonverentsil.

Kahjuks ei arenenud 1918. aasta detsembris, kui toimus punaste kütipolkude kiire edasiliikumine, töötajate võitlus massiliseks relvastatud ülestõusuks kodanluse tagalas. Seda

³⁴ Eesti NSV ORKA, f. 957, nim. 11, toim. 26, l. 7.

³⁵ История дипломатии, М.—Л., 1945, III osa, lk. 56—57.

³⁶ The Paris Peace Conference, 1919, Volume IV, Washington, 1933, page 62.

põhjustas tööstustöölise arvu vähenemine Saksa okupatsiooni ajal, kuna nad pidid endale mujalt ülalpidamist otsima. Samuti ei olnud ka parteiorganisatsioonid põrandaluseks tööks ette valmistatud, ning pärast sakslaste okupatsiooni tuli alustada kõike otsast peale. Muidugi ei jätnud siin mõju avaldamata ka nõukogude võimu mõningad vead maaküsimuse lahendamisel.

Eesti töörahvas ja ka kommunistlik partei Eestis ei olnud teadlikud, et nende võitlust pooldab kogu maailma proletariaat, et Inglismaal on liikumine «Käed eemale Nõukogude Venemaast» võitnud tööliste seas suure populaarsuse, mis sundis imperialiste interventsiooni organiseerima varjatult. See teadmatus, eriti Inglise eskaadri saabumisel, mõjus eesti töörahva revolutsioonilisele võitlusele pidurdavalt, seda enam, et ka välismaised imperialistid oma rahva eest eesti töötajate tegelikke võitlussihte varjasid. «Ainult otsekohene sõjariistus võitlus võis niisuguseks naaskliks olla, mida inglise kontrrevolutsioonilised kelmid ei saa inglise tööliklassi eest ühtegi kotti peita,»³⁷ kirjutas V. Kingissepp. Et aga mingisugust ulatuslikku ülestõusu valge-Eesti tagalas detsembris-jaanuaris, kui punased kütipolgud Tallinnale liginesid, ei toimunud, kasutasid imperialistid seda olukorda interventsiooni jätkamiseks.

Vastuseks kodanluse abipalvetele teatati 1919. aasta 2. jaanuaril Ameerika presidendi Wilsoni kantseleist, et seal on loodud Hoover'i (pärastine Ameerika president — *Ü. T.*) juhtimisel erikomisjon, kes hakkab uurima olukorda Eestis ja organiseerima kiiret abi. Samasugune komisjon loodi ka Inglise valitsuse juures.

Lisaks valge-Eesti vägedele, Inglise eskaadrile, vene valgekaartlastele ja balti parunitest organiseeritud väeosadele toodi palgasõdureid Soomest. Esimene Soome palgasõdurite üksus saabus major Ekströmi juhtimisel juba 1918. aasta detsembri lõpus. 1919. aasta jaanuaris saabusid uued üksused Mannerheimi isikliku sõbra ja usaldusmehe kindral Wetzeri juhtimisel, kes määrati Eesti lõunarinde juhatajaks.

Teostades valget terrorit, püüdis kodanlus petta rahvast hirmujuttudega Eesti okupeerimisest Vene ja Hiina vägede poolt. Selliste juttudega püüdis ta varjata oma rahvavastast

³⁷ Viktor Kingissepp, Kellele iseseisvus, kellele ike, Tallinn, 1946, lk. 82.

tegevust ja Eesti territooriumi andmist välismaiste imperiaalistide vallutusplaanide täideviimiseks.

Vene seltsimeeste abi saksa okupantide väljakihutamiseks ja balti mereväelaste võitlust Inglise laevastiku vastu püüdis kodanlus serveerida Eesti «okupeerimisena».

Et nõukogude korra taaskehtestamist ja parteiorganisatsioonide loomist vabastatud Eestis paremini juhtida, asus VK(b)P Eesti Sektsioonide Keskkomitee Narva. Keskkomitee algatusel ja juhtimisel loodi partei maakonna- ja linnakomiteed Narvas, Rakveres, Võrus, Tartus ja Valgas. Viidi läbi kommunistide ümberregistreerimine. Samuti korraldati parteitöötajatele kursusi.

12. detsembril toimus Narvas Eesti punastes kütipolkudes võitlejate kommunistide konverents, kus võeti vastu rida otsuseid väeosade võitlusvõime tugevdamiseks. Konverentsil olid esindatud 482 kommunisti 68 delegaadiga. Konverentsi otsusel loodi Narva rindel võitlevate eestlaste-kommunistide ühine büroo, mis aitas suunata kommunistide võitlust lahinguis Eesti vabastamisel.³⁸

Suure rõõmuga võtsid eesti töötajad vastu Vene NFSV Rahvakomissaride Nõukogu dekreedid Eesti Sotsialistliku Vabariigi iseseisvuse tunnustamisest, mis avaldati 8. detsembril 1918.

Dekreedis öeldi: Vastuseks Eestimaa Nõukogude valitsuse järelepärimisele teatab Rahvakomissaride Nõukogu:

1) Venemaa Nõukogude valitsus tunnustab Eestimaa Nõukogude Vabariigi sõltumatust. Venemaa Nõukogude valitsus tunnustab Eestimaal kõrgeimaks võimuks nõukogude võimu, nõukogude kongressini aga Rahvakomissaride Nõukogu võimu, eesotsas selle esimehe seltsimees Anveldiga.

2) Venemaa Nõukogude valitsus kohustab kõiki Eestimaa-ga suhtlevaid Venemaa Nõukogude Vabariigi sõja- ja tsiviilvõime osutama Eesti Nõukogude valitsusele ja tema vägedele igakülgset abi võitluses Eesti vabastamise eest kodanlikust ikkest.

3) Rahanduse Rahvakomissariaadile tehakse ülesandeks assigneerida Eestimaa Nõukogude Vabariigi Rahvapangale kümme miljonit rubla laenu.

³⁸ Vt. väitekiri. Э. А. Маттизен, Коммунистическая Партия — организатор и вдохновитель борьбы эстонского народа против англо-американских интервентов и внутренней контрреволюции 1918—1920 гг. Москва 1955, lk. 72, 83.

4) Toiduainete Rahvakomissariaadil ja Rahvamajanduse Kõrgemal Nõukogul kokku leppida Eesti Nõukogude Vabariigi vastavate organitega mõlema vabariigi vahelise kaubavahetuse loomiseks.

Rahvakomissaride Nõukogu esimees:

V. U l j a n o v
(L e n i n)³⁹

Nõukogude Venemaa, kes oli ise rasketes majanduslikes ja sõjalistes tingimustes, tegi kõik võimaliku eesti töörahva abistamiseks. Eesti sõltumatuse tunnustamisel oli suur poliitiline tähtsus. See näitas, et suur vene rahvas austas eesti töörahvast ja tema revolutsioonilist võitlust. «Nõukogude Venemaa pole läänealasi iialgi vaadelnud oma valdustena,» kirjutas J. V. Stalin 15. detsembril 1918 «Pravdas», «ta on alati olnud seisukohal, et need alad moodustavad neil elavate rahvaste töötavate hulkade lahutamatu valduse, et töötajail on täielik õigus ise määrata oma poliitilist saatust. Sellest hoolimata osutab Nõukogude Venemaa igakülgset toetust meie eesti seltsimeestele nende võitluses Eestimaa töörahva vabastamiseks sise- ja välisimperialistide ikkest.»

Petrogradi töölised saatsid oma kehvadest varudest eesti klassivendadele meeldiva kingituse. Pärast Narva vabastamist saabus eesti töörahvale Petrogradist 18 vagunit vilja, 2 vagunit petrooleumi, tubakat ja muud varustust.⁴⁰

EESTI TÖÖRAHVA KOMMUUNI TEGEVUSEST

Uhel ajal lahingutega Eesti vabastamise eest asus Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu riigiaparaadi loomisele, majandus- ja kultuurielu ülesehitamisele.

Kehtestati riiklik väliskaubanduse monopol. Parandati töötajate palga- ja korteriolusid. Esmajärjekorras paigutati töölisperekondi keldrikorteritest parematesse korteritesse, mille omanikud olid koos valgetega lahkunud. Määrati kindlad hinnad toiduainetele. Kehtestati 8-tunniline tööpäev. Kool vabastati kiriku pimestava mõju alt.

³⁹ «Известия ВЦЦК» nr. 269, 1918.

⁴⁰ «Eesti Kütiväe Teataja» nr. 5, 7. XII 1918.

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu hakkas välja andma esimesi nõukogude võimu korraldavaid dekreete.

2. detsembril väljaantud dekreedis määras Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu Eesti territooriumil kuni uute määruste väljaandmiseni riiklikuks rahaühikuks Vene Nõukogude Föderatiivses Sotsialistlikus Vabariigis käibel oleva rubla. Samas määrati ka rubla vahekorrad senini Eestis tarvitusel olnud teiste rahaühikutega, kusjuures igati arvestati töötavate hulkade huve.

3. detsembril anti dekreediline juhend maakonna ja valla nõukogude organite moodustamise, nende alluvuse ja kinnitamise korra kohta.

5. detsembril, täienduseks varem antud dekreetidele, soovitas Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu, et igas vallas valitaks aega viitmata valla tööraha nõukogu, kes enda seast valib täitevkomitee. Valla tööraha nõukogu valimistest võisid osa võtta kõik vähemalt 18 aastat vanad, palgatööst elavad, võõrast tööjõudu mittekasutavad kodanikud. Valimine toimus valla tööraha üldkoosolekul vahekorras iga 25 töötaja kohta üks nõukogu liige, kusjuures nõukogu liikmete arv võis kõikuda 5 ja 25 vahel, olenevalt valla suurusest.

Valla tööraha nõukogu ülesandeks oli nõukogude võimu teostamine kohapeal, valla majandus- ja administratiivsel juhtimine, loomade ja toiduainete arvelevõtmine, valla piires olevate mõisate, töökodade, kaupluste ja veskite töö järele valvamine.

Paljudel valla täitevkomiteedel tuli alustada tööd n. ö. paljaste kätega. Nii näiteks kirjutatakse Joala Valla Täitevkomitee koosoleku protokollis 9. detsembrist 1918: «Tööraha Nõukogu oma katkestatud tegevust jätkama hakates leidis vallavalitsuse tühja kassa eest. Pea kõik käesoleva aasta kohta ettenähtud väljaminekud, nagu ametnike ja kooliõpetajate palgad, vaeste ülalpidamise kulud ja palju muud leiti olevat tasumata.»⁴¹

Samas 5. detsembri dekreedis kuulutati kõik mõisad rahva omanduseks. Seda dekreeti hakati kohe ellu viima. Selleks valiti mõisatöölise üldkoosolekul 3—5-liikmeline kohalik mõisakomitee. Valimistel ei olnud hääleõigust mõisavalitsejatel ja endise mõisaomaniku isiklikel teenritel.

⁴¹ EKP Keskkomitee arhiiv, f. 27, nim. 27—1, toim. 497, 1. 11.

Mõisakomitee, kes juhtis kogu mõisa majandust, allus valla töörahva saadikute täitevkomiteele, kellele pidi iga nädal oma tööst aru andma; oma igapäevases töös aga juhendus ta mõisa töötajate üldkoosolekult saadud ülesannetest.

Dekreedis mainiti, et ülevõetavate mõisate varandus on kogu rahva oma, mis nõuab erilist täpsust arvelevõtmisel ning tema säilitamisel. Igasugustele rahva vara raiskajatele oli ette nähtud karistused revolutsioonilise korra karmusega.

7. detsembril andis Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu välja dekreeidi revolutsioonilise kaitseväe asutamise kohta igas linnas, alevis ja vallas, mis pidi kindlustama avaliku korra hoidmise ja revolutsiooniliste võitude kaitsmise kogu Eesti Tööraha Kommuuni vabastatud territooriumil. Revolutsioonilise kaitseväe asutamine tehti kohalike täitevkomiteede ülesandeks ning see allus Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu Siseasjade Valitsusele.

18. detsembril avaldati dekreet Eesti punase sõjaväe loomise ja kavatsetava mobilisatsiooni väljakuulutamise kohta. Dekreedis mainiti, et valitsus kavatseb lähemal ajal mobiliseerida kõik selleks kõlblikud meeskodanikud. Mobiliseerituist määrati punasesse sõjaväkke kõik kommunistliku partei liikmed ja nende poolehoidjad ning palgalist tööjõudu mittekasutatavad isikud, kuna teised määrati tööväkke mitmesuguste majandus- ja korrastustööde läbiviimiseks.

Relvi võis usaldada ainult töörahvale, kes nägi, et ainult nõukogude võim esindab kogu töötava rahva huve ja vabastab ta kapitalistlikust orjusest.

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu Sõjaväevalitsuse konsultandiks määrati A. Kork, kes oli lõpetanud tsaariajal sõjaväe akadeemia ning kapteni aukraadis tulnud üle Punaarmeele. Kodusõja hilisemas perioodis juhtis A. Kork 15. ja hiljem 6. armeed ning oli üks Perekopi vabastamise operatsioonide vapramaid juhte. Hiljem teenis A. Kork samuti vastutavatel kohtadel — oli sõjaväeatašeeks välismaal, mitmete sõjaväeringkondade ülemaks jne.

Need olid Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu 1918. aasta detsembris Narvas väljaantud olulisemad dekreedid.

Hoolimata dekreetides esinevatest vigadest ning puudustest kajastasid nad töötavate hulkade püüdeid ja soove. Kõik väljaantud dekreedid olid suunatud nõukogude korra kindlustamiseks ja töörahva elujärje parandamiseks.

Eesti Tööraha Kommuuni kindlustumine ja saatus ole-
nes suurel määral sellest, kui palju töötavat rahvast suudeti
kaasa tõmmata relvastatud võitlusele Eesti vabastamise
eest. Selle tähtsa ülesande elluviimine langes esmajoones
sõjaväevalitsuse õlule, mille juhiks oli Eesti Tööraha Kom-
muuni Nõukogu esimees J. Anvelt.

Lisaks Nõukogude Venemaa pinnal formeeritud eesti
rahvuslikele üksustele organiseeriti vabastatud maakonda-
des uusi väeosi ning täiendati endisi. Sajad töötava rahva
paremad pojad astusid vabastatud linnades ja külades vaba-
tahtlikena punastesse polkudesse ning suurendasid Eesti
vabastajate võitlusridu. Juba järgmisel päeval pärast Narva
vabastamist astus sadu vabatahtlikke 2. Viljandi kütipolku.

Idarindelt saabunud eskadroni baasil formeeriti detsembri-
kuu jooksul Narvas ja Rakveres uutest vabatahtlikest lisa-
eskadronid ning 1919. aasta jaanuari alguses võis asuda
rindele punane eesti ratsapolk. Vabatahtlikega Virumaalt
täiendati 3. suurtükiväe patareid ja moodustati 2. Viljandi
polgu ratsaluure komando. Vabatahtlikest komplekteeriti
Narvas ja Rakveres revolutsioonilised kaitsepolgud⁴².

Samuti astus vabatahtlikke ka Lõuna-Eesti võitlevaise
punastesse väeosadesse.

«Iga Eesti linn, iga alev, iga küla annab meile oma väe-
osa, oma salga arusaajaid töölisi, klassiteadlikke võitle-
jaid,»⁴³ kirjutas «Eesti Kütiväe Teataja» oma esimeses
numbris.

Nii astus ainuüksi ühe päeva jooksul Punaarmeele
Luunja vallas 48 ja Kastre-Võnnus 20 vabatahtlikku.

Peagi loodi piirivalve väeosad, määrati nende teenistus-
ülesanded ja sisemine kord.⁴⁴

Väeosade varustamiseks veojõuga kuulutas sõjaväevalit-
sus oma päevakäsuga 3. detsembriks välja üldise hobuste
rekvireerimise, mille tegeliku läbiviimisega aga paljudes
kohtades hilineti.

16. detsembri päevakäsuga teatas sõjaväevalitsus rühma-
komandöride kursuse avamisest, kuhu iga väeosa kohus-
tati saatma ettenähtud arv mehi. Kursustele võeti kommu-
niste või neid, kellel oli kahe parteiliikme soovitus ja kes

⁴² J. Tipner, Eesti töörahva relvastatud võitlus nõukogude võimu
eest kodusõja aastail, Tallinn, 1953, lk. 87—88.

⁴³ «Eesti Kütiväe Teataja» nr. 1, 28. XI 1918.

⁴⁴ EKP Keskkomitee arhiiv, f. 28, nim. 28—1, toim. 520, l. 6.

olid 6 kuud sõjaväes teeninud. Kursuste kestus oli ette nähtud kõigest 3 nädalat, sest võitlus Eesti vabastamise eest ei lubanud sellele rohkem aega pühendada.

24. detsembril loodi Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu otsusega komisjon, kes pidi kaasa aitama rindel võitlejate soojade riietega varustamisele.⁴⁵

Vastava kokkuleppe kohaselt allus 25-verstane rinde-tagune maa-ala väeosa tagala ülema korraldustele, välja arvatud linnad ja asulad, kus moodustati täitevkomiteed. Kogu vabastatud maa-ala kuulus Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu haldusse. Diviiside sõjanõukogudesse ja iga Punaarmee polgu juurde määrati Eesti Tööraha Kommuuni esindaja, kes korraldas läbikäimist kohaliku elanikkonnaga.⁴⁶

Pärast nõukogude võimu taaskehtestamist Narvas ja tema ligemas ümbruses asuti nõukogude aparaadi loomisele ka teistes kohtades, sedamööda kuidas need Punaarmee poolt vabastati.

Jõhvi jõudis Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu volinik 14. detsembril ja tema juhtimisel viidi seal läbi nõukogude võimu administratiivorganite loomine ning revolutsioonilise korra organiseerimine. Töötava rahva algatusel isoleeriti Jõhvis rida aktiivseid valgekaartlikke tegelasi, võeti tarvitusele abinõud spekulantide ja viinaga hangeldajate vastu.⁴⁷ Jõhvi alevi töötajad väljendasid oma kindlat poolehoidu nõukogude korrale. Töötava rahva koosoleku otsuses 15. detsembril mainiti: «Meie, Jõhvi alevi töölised, tervitame praegust poliitilist pööret, aru saades, et ainult meie oma töörahva nõukogude valitsus, kindla proletaarse diktatuuriga, võib töörahva kasusid kaitsta ja Eesti töörahvast parunite ja kodanlaste kurnamise ikke alt päästa.»

16. detsembri õhtul vabastasid Punaarmee eesti väeosad Rakvere ja juba järgmisel päeval pidas seal oma esimese koosoleku Virumaa täitevkomitee. Sellel koosolekul viidi läbi tööjaotus täitevkomitee liikmete vahel, arutati revolutsioonilise kaitsepolgu organiseerimist, otsustati arvele võtta kõik valgetega koos põgenenute varandus jne. 18. detsembril kuulas täitevkomitee rahvamajandus-, toitlustus-, põllumajandus-, haridus- ja kontrrevolutsiooniga võitlemise osakondade juhatajate aruandeid ning võttis vastu rea otsuseid

⁴⁵ EKP Keskkomitee arhiiv, f. 28, nim. 28—1, toim. 538, l. 1.

⁴⁶ Sealsamas, toim. 520, l. 10.

⁴⁷ Sealsamas, toim. 430, l. 1.

nõukogude korra kindlustamiseks ja töötajate olukorra parandamiseks.⁴⁸

20. detsembril koosolekul otsustas täitevkomitee natsionaliseerida kõik vabrikud ja need kiiresti tööle rakendada.

Virumaa täitevkomitee sai töötada võrdlemisi lühikest aega. Kuid vaatamata piiratud tegevusajale suudeti töörahva aktiivsel toetusel organiseerida nõukogude asutused paljudes Virumaa valdades, nagu Püssis, Kundas, Mallas, Maidlas, Varangul ja mujal.

31. detsembril toimus töörahva koosolek Ambla alevis Järvamaal, kus valiti täitevkomitee. Koosolek võttis üksmeelselt vastu otsuse, milles tervitati Eesti Töörahva Kommuuni loomist, avaldati talle tänu töötavate hulkade vabastamise eest ning kriipsutati alla vene seltsimeeste suurt abi, kes ulatasid oma toetava käe eesti rahvale tema vabadusvõitluses.

Oma koosolekul 11. detsembril vabastatud Võrus otsustas Võru Ajutine Sõjaline Revolutsioonikomitee asuda nõukogude valimiste läbiviimisele maakonnas. Okupatsiooniaegsed vallavalitsused saadeti laiali. Töörahva poole pöördui üleskutsega abi osutamiseks nõukogude organite loomisel kohtadel.

14. detsembril toimuski töörahva poolt valitud Võru linna ja maakonna täitevkomitee koosolek. Nii linna- kui ka maakonna täitevkomitee juures moodustati administratiiv-, toitlustus-, rahvaharidus-, rahaasjandus-, majandus-, põllumajandus-, hoolekande- ja töösakond. Juba esimestel koosolekutel asusid täitevkomiteed korraldama toitlustus- ja hindade ning muid töörahva olukorra parandamisega seoses olevaid küsimusi. Samuti asuti äride ja tööstuste natsionaliseerimisele.⁴⁹

19. detsembril ilmus Võru linna ja kreisi täitevkomitee häälekandja «Teataja» esimene number, milles kirjutati: «Kõik mõisad, metsad, põllud on Eestimaa piirides töörahva päralt.»

Võru linna töölisel võtsid vastu oma üldkoosolekul otsuse, milles öeldi: «Ära kuulunud sm. Rästa kõne praeguse silmapilgu kohta, tervitame meie, Võru linna töölisel, praegust poliitilist pööret, aru saades, et ainult meie oma tööliste karmi käe valitsus proletaarse diktatuuriga töörahva kasusid

⁴⁸ EKP Keskkomitee arhiiv, f. 28. nim. 28—1, toim. 745, 1. 2.

⁴⁹ Sealsamas, toim. 645, 1. 1—4.

kaitsta ja töörahvast lõplikult parunite ja kodanluse kurnamise alt päästa võib. Meie tervitame Eesti töörahva vabastamist ja Eesti kommunistliku riigi loomist.»⁵⁰

Kõikjal koondus töötav rahvas nõukogude võimu ümber, kes vabastas töörahva kurnamisest ja kaitses tema huve kõigil aladel. Koos mõisate natsionaliseerimisega kontrolliti ka üksiktalupidajate käitumist maatöolistega. Nii näiteks Mõniste valla revolutsiooniline komitee andis käsu Sõoru talu omanikule maksmata jäetud karjase palk kohe ära tasuda.⁵¹

24. detsembrist alustas J. Käsperti juhtimisel tegevust Eesti Töörahva Kommuuni Siseasjade Valitsus, kelle ülesandeks oli valla, alevi, maakonna ja linna täitevkomiteede töö juhendamine ja nende instrueerimine.

10. jaanuari 1919. aasta ringkirjaga määras siseasjade valitsus maakondade täitevkomiteede koosseisu 8-liikmeliseks: esimees, sekretär, administratiiv-, rahvamajandus-, haridus-, ühiskondliku kindlustuse, sõjaväe- ja finantsosakonna juhatajad.⁵²

Siseasjade valitsuse süsteemi kuulusid ka Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu juures loodud kontrerevolutsiooniga võitlemise ja palkade komisjonid. Narva kontrerevolutsiooniga võitlemise komisjoni juhtis vana revolutsionäär, Lenini isiklikus kaitses teeninud kommunist Ellek, kelle energilise ja aktiivse töö tulemusena paljastati mitmed kontrerevolutsioonilised, Nõukogude-vastased vandenõud.

Nõukogude asutuste töö juhtimiseks andis Eesti Töörahva Kommuuni Siseasjade Valitsus välja 28. detsembrist 1918 kuni 13. märtsini 1919 23 mitmesugust määrust ja juhendit.⁵³

Peale Narva, Viru- ja Võrumaa loodi nii maakondade kui ka valdade täitevkomiteed veel Tartu- ja Valgamaal ning Viljandi- ja Pärnumaa vabastatud aladel. Vabastatud Mõisakülas valisid töötajad 29. detsembril tööliste saadikute nõukogu, kes tervitas kommuuni keskvalitsust ja asus täide viima nõukogu võimu dekreete.⁵⁴ Üldse suudeti täitevkomiteed organiseerida 126 vabastatud vallas.⁵⁵

⁵⁰ EKP Keskkomitee arhiiv, f. 28, nim. 3, toim. 316, l. 106.

⁵¹ Sealsamas, nim. 28—1, toim. 702, l. 8.

⁵² Sealsamas, l. 39.

⁵³ Sealsamas, toim. 64, l. 19.

⁵⁴ Sealsamas, nim. 3, toim. 761, l. 17.

⁵⁵ Eesti NSV Ajalugu, Tallinn, 1957, lk. 394.

Nõukogude asutuste paremaks juhtimiseks asus Eesti Tööraha Kommuuni Siseasjade Valitsus 9. jaanuaril 1919 Tartusse, kuna see linn asus vabastatud territooriumi keskus. Kuid 14. jaanuaril oli siseasjade valitsus sunnitud sealt valgete pealetungi tõttu lahkuma. Kuni jaanuari lõpuni töötas siseasjade valitsus Võrus, kust 31. jaanuaril oli valgete liginemise tõttu sunnitud siirduma Pihkvasse.

Nõukogude võimu taastamise hõlbustamiseks Lõuna-Eestis moodustas Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu Erakorralise Eesti Tööraha Täitevkomitee, kes eesotsas Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu liikme J. Mäega pidas 20. jaanuaril 1919 oma esimese koosoleku Valgas.⁵⁶

Ühe raskema ja keerulisema küsimusena seisis noore nõukogude võimu ees maaküsimus. Selle õigest lahendamisest olenes töötavate talupoegade ja maaproletariaadi laiade hulkade suhtumine nõukogude võimusse, sellest olenes ka töölisklassi ja talurahva liidu tugevus.

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu seisukoht maaküsimuses väljendus tema poolt väljaantud dekreetides ja juhendites.

5. detsembril 1918 väljaantud dekreedis mainiti: «Endiste sellekohaste dekreetide muutmiseks ja täiendamiseks ning lähemate korralduste avaldamiseni otsustab Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu:

1. Kõik mõisad tuleb rahva omanduseks võtta.

2. Seda toimetavad mõisakomiteed, mis kõigi mõisatöölise üleüldise koosoleku poolt valitud ja 3—5 liikmest koos seisavad.»⁵⁷ Mõni kuu hiljem avaldatud juhendis selgitati, et «vähemaks majanduslikuks üksuseks maal on põllumajanduslised (mõisa- ja külakommuunad) kommuunad».⁵⁸

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu ja ka mõningate kommunistliku partei juhtivate seltsimeeste seisukoht maaküsimuses oli tollal järgmine: maa kuulutada natsionaliseerituks — kogu rahva omanduseks. Mõisates luua kommuune ja nende juhtimine anda mõisatöölise poolt valitud mõisakomitee kätte, kes koos ringkonna põllumajanduse instruktoriga hoolitseks mõisa õige ning otstarbeka majandamise eest. Mõisa (kommuuni) paremaks juhtimiseks võib mõisa-

⁵⁶ EKP Keskkomitee arhiiv, f. 28, nim. 28—1, toim. 3, l. 1.

⁵⁷ Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu dekreedid, määrused ja teadaanded nr. 1, Petrograd, 1919, lk. 7.

⁵⁸ Sealsamas nr. 2, lk. 7.

komitee palgata vastava eriharidusega instruktori-agro-
noomi.

Kõiki eespool mainitud põhimõtteid maaküsimuses hakkas Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu ellu viima.

Mõisate ülevõtmiseks ja maaküsimuse korraldamiseks saatis kommuuni keskvalitsus kohtadele abiks ka punaar-
meelaste ja madruste gruppe. Eesti Tööraha Kommuuni
Nõukogu oma koosolekul 5. detsembril otsustas naabervaba-
riikidest välja kutsuda kõiki eestlasi, kes on võimelised
kaasa aitama maaküsimuse lahendamisel ning selle teosta-
misel kohtadel.

Esimeste ülevõetud mõisatena 4. detsembril märgitakse
Narva maakonnas Väike- ja Suur-Soldinot. Vaatamata rinde
lähedusele, oli Narva maakonnas 12. detsembriks üle võetud
20 mõisat ning aasta lõpuks üle 50 mõisa.

Töötavad hulgad aitasid kõikjal kaasa nõukogude võimu
kehtestamisele ja mõisate ülevõtmisele. Repniku küla ela-
nike koosoleku resolutsioonis mainitakse: «Meie peame oma
pühaks kohuseks viimase veretilgani kättevõidetud vabadusi
kaitsta igasuguste kallaletungide eest meie timukate ja iga-
suguste nurjatute eest, kes siia maani meie verevaevast ela-
sid ja meie üle irvitasid.

Maa ja vabrikud töörahvale! Surm Eesti kodanluse valge-
kaartlaste salkadele! Elagu Eesti tööraha valitsus! Elagu
Venemaa Föderatiivne Nõukogude Vabariik ja tema juhid!»⁵⁹

Paljudes mõisates olid sakslased ja valged teinud «puhta
töö». Nii märgitakse Kukruse mõisa ülevõtmise aktis: «Sü-
giskünd on kündmata jäetud. Rukis on mõisast sakslaste
poolt ära viidud. Valged tahtsid n. ö. viimast ära korjata,
aga mõisa töömehed hakkasid vastu ja ei täitnud nende
käske. Tööhobuseid viisid väevõimul ära 21, vankreid 9.»⁶⁰

Rohtla mõisa ülevõtmise akt on järgmine: «Valgekaardi
poolt vilja ära viidud umbes 200—250 puuda ja kõik peksu-
masina rihmad, peale selle 14 hobust ja vankrit.»⁶¹

Sakslased ja valgekaartlased laastasid ning riisusid pal-
jaks ka paljud teised mõisad.

Valitud mõisakomiteed võtsid üle rea mõisaid ka Viru-
maal, Tartumaal ja mujal. Ainult 18. detsembrist 1918 kuni

⁵⁹ Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu dekreedid, määrused ja teada-
anded nr. 1, Petrograd, 1919, lk. 7.

⁶⁰ EKP Keskkomitee arhiiv, f. 28, nim. 28—1, toim. 607, 1. 15.

⁶¹ Sealsamas.

2. jaanuarini 1919 võeti Virumaal üle 23 mõisat. Võru maakonnas jõuti natsionaliseerida üle 30 mõisa.

Suurt abi osutas kohapealsetele seltsimeestele Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu vastutav organisator J. Ikmelt, kes aitas töörahvast valla ja mõisa nõukogude loomisel, varanduste tööraha omanduseks ülevõtmisel.

Paremaks töö juhtimiseks jaotas Eesti Tööraha Kommuuni põllumajanduse osakonna kolleegium maakonnad jaoskondadeks. Nii loodi Narva maakonnas 5, Viru maakonnas 8, Tartu maakonnas 16 ja Võru maakonnas 8 jaoskonda. Jaoskond kujutas oma maa-alalt umbes kihelkonda ning sinna määrati 1 kuni 3 organisatorit-instruktorit. Jaoskond jagunes ringkondadeks (vald), mis oli ühe põllumajanduse instruktori tegevusrajooniks. Organisatori-instruktori ülesandeks oli organiseerida vallanõukogusid, mõisakomiteid, juhtida kohalikku poliitilist elu ning jälgida kommuuni dekreetide ja määruste elluviimist.

Sõjategevuseks vajalike mobilisatsioonide ja rekvireerimiste juures arvestas Eesti Tööraha Kommuuni valitsus põllumajanduse hädavajalikke tarvidusi. Nii oli ette nähtud, et hobuste rekvireerimisel jäetakse mõisatesse iga 10 tessatini kohta üks hobune. Neis mõisates, kus olid mingisugused tööstused (puu-, metsatööstus, aiandus jne.), lubati jätta hobune 8 tessatini kohta. Taludes, kus olid head põllumaad, lubati jätta hobune iga 8 tessatini kohta, halbade maade puhul aga iga 5 tessatini kohta. Üksikute väikemaapidamiste tarbeks lubati jätta hobune isegi 2 tessatini kohta. Kalameestele jäeti hobune iga nooda või muu püügiriista teenendamiseks.

Kariloomadest jäeti rekvireerimata kõik registreeritud suguloomad. Samuti jäeti iga 5 tessatini põllumaa kohta 1 lehm või selle asemel 6 lammast või 2 siga. Kui lehmad moodustasid perekonna peamise ülalpidamisallika, siis lubati jätta vastavalt perekonna suurusele ka 2 lehma.

Tööraha ühiseks varanduseks kuulutati ka kõik metsad ja valmistootatud metsamaterjalid, mille omavoliline maharaiumine ja äratarvitamine oli rangelt keelatud. Metsade heakorra järelevalve jäi vastava tööraha saadikute nõukogu hooleks, kes pidi riigile kuuluvast metsast eraldama igale majapidamisele vajaliku osa kütte- ja tarbepuidu tagavarade soetamiseks.

Vaatamata sõjaolukorrale arvestas nõukogude võim igati põllul töötajate vajadusi. Kaotati maa eest rendimaksmine

ja kustutati põllupidajate tsariaegsed võlad, mida aga kodanlik valitsus asus pärast sisse nõudma.

Nagu teame, on maaküsimuse õige lahendamine töölisklassi ja talurahva tugeva liidu tekkimise peamiseks aluseks. Sellest oleneb, kas töötavate talupoegade suured hulgad astuvad koos töölisklassiga otsustavalt võitlusareenile ning on valmis kandma kõiki raskusi ühiste eesmärkide elluviimise eest.

Kahjuks tegi Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu maaküsimuse lahendamisel tollal vigu. «Eestis, kus kõik parem põllumaa suurtesse majanduslikesse üksustesse (mõisatesse) koondatud, oleks maajagamine veel suurem kuritöö sotsialismi vastu kui tööstusasutuste õhkulaskmine,»⁶² kirjutas Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu esimees J. Anvelt.

Ilmselt ei arvestanud siin Anvelt ja ka teised Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu liikmed kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodi iseärasusi, mis on eriti oluline talurahva kaasatõmbamiseks sotsialismi ülesehitamisel. Muidugi oleks tulnud organiseerida majanduslikult eesrindlikest mõisatest ja teistest suurmajapidamistest teatud arv näidisettevõtteid. Kuid sealjuures unustati, et suur osa maaelanikest Eestis olid kas maata või vähese maaga inimesed, kes ootasid nõukogude võimult maa saamist. «Relvastatud ülestõusu, teise revolutsiooni, Oktoobrirevolutsiooni tekkimine tõestab selgesti,» rääkis V. I. Lenin II ülevenemaalisel nõukogude kongressil, «et maa tuleb anda talupoegade kätte.»⁶³

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu aga ei jaganud põllutöölisele ning talurahva kehvadele kihtidele vastavat osa mõisnike ja kulakute maadest, ei kuulutanud selgelt ja kindlalt, et kehvikute ning keskmike maaomandus jääb puutumata.

Ainult isiklike kogemuste najal, kannatliku selgitus- ja organiseerimistöoga, aga mitte sundabinõudega, võis talurahvast veenda ühismajapidamise paremustes. V. I. Lenin oma kõnes I ülevenemaalisel maaosakondade kongressil 1918. aasta detsembris ütles järgmist: «Ja on iseendast arusaadav, et selline pööre, üleminek talupoegade individuaalsetelt väikemajapidamistelt ühismaaharimisele nõuab pikka

⁶² J. Anvelt. Tööraha võimuvalitsuse kindlustamisest, Petrograd, 1919, lk. 32.

⁶³ V. I. Lenin. Teosed, 26. kd., lk. 229.

aega, et seda mingil juhul ei saa teostada otsekohe.»⁶⁴ Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu juhtivad töötajad ei suutnud seda Lenini põhimõtet kohandada konkreetsele olukorrale ning marksistlikult ellu viia.

Kui Eesti Tööraha Kommuun oleks viinud läbi teatud osa mõisamaade ja teiste suurmajandite kiire tasuta jaotamise maatameeste ja väikemaapidajate vahel, varustades neid sealjuures vajaliku inventariga, oleks nõukogude võim võitnud kümneid tuhandeid uusi kindlaid poolehoidjaid ning see oleks märgatavalt tõstnud vabatahtlike arvu Eesti punastes kütipolkudes. Maaküsimuse ebaõige lahendamine osutus Eesti Tööraha Kommuuni kaotuse üheks peamiseks põhjuseks.

Samalaadsed vead maaküsimuses leidsid tollal aset ka mitmes teises vabariigis (Ukrainas, Ungaris, Lätis) ning seepärast ei saa süüdistada ainult Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu, vaid see oli tol ajajärgul üldine nähe.⁶⁵

Tähtsaks küsimuseks nõukogude korra taastamisel oli ka tööstuse ja transpordi kordaseadmine.

Punaarmee poolt vabastatud territooriumil asus umbes üks kolmandik Eesti tööstusest. Nagu teada, ruineerus Eesti tööstus märgatavalt saksa okupatsiooni ajal. Vabrikandid, kes koos okupantidega põgenesid välismaale, laastasid omakorda tööstusettevõtteid, mille tulemusena jäid tööraha valitsusele sageli ainult tühjad vabrikuruumid. Polnud toorainet. Töölisele oli palk maksmata jäetud.

Nagu mujal, nii ka tööstuses ja transpordis aitasid töötajad kõikjal ellu viia nõukogude korra poolt antud määrusi ja juhendeid. Töölise algatusel võeti juba 1. detsembril 1918 arvele kõik Narva Kreenholmi tehastes asuvad valmis- ja toormaterjalid ning koostati nende kohta nimekiri. 2. detsembril toimus Narva Kalevi- ja Linavabrikus tööliste üldkoosolek, kus valiti vabrikukomitee. Nimetatud komiteesse valiti ühel häälrel 14 kommunisti ja nende poolehoidjat. 6. detsembril palus Kreenholmi Manufaktuuri töölisvanemate nõukogu vabrikut natsionaliseerida, tuues ette, et vabrik oli jäetud omanike poolt saatuse hooleks ning oli majanduslikult väga raskes olukorras.

12. detsembril avaldaski Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu dekreedid, millega «Kreenholmi vabrik ühes kogu varan-

⁶⁴ V. I. Lenin. Teosed, 28. kd., lk. 312.

⁶⁵ A. I. Mikojan. Kõne NLKP XX kongressil, Tallinn, 1956.

dusega,» loeti natsionaliseerituks. 23. detsembril, pärast vastavaid ettevalmistusi, kuulutati natsionaliseerituks ka Narva Kalevi-, Lina- ja Malmivabrik.

Narva tekstiilitööstused olid suurimaiks ettevõtteks, mis kuulusid Eesti Tööraha Kommuunile.

Vaatamata sõjaolukorra raskustele pühendas Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu suurt tähelepanu tööstuse arendamisele ja tööliste olukorra parandamisele. Nii kulutas Nõukogude Eesti valitsus 1. jaanuariks 1919 ainuüksi Narvas asuvate vabrikute finitseerimiseks 1 375 774 rubla. See summa kulus peamiselt Narva vabrikute korrastamiseks ning tööliste palkadeks. Peale selle krediteeriti Narva linna täitevkomiteed 485 137 rublaga.

Tööliste poolt valitud komiteed suhtusid täie vastutustundega ettevõtete juhtimisse. Narva masinaehitustehase komitee pöördus tööliste poole üleskutsega, milles öeldi: «Teatame sellega kõigile, et tehas ei ole enam Asov-Mustamere Osaühisuse omandus, vaid 23-nda detsembri dekreedid järgi Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu poolt ülevõetud ja sellega tööraha omandus.

Ühtlasi tuletame ka seltsimeestele meelde, et igaüks peab õigel ajal tööle ilmuma ja oma kätteantud tööd korralikult tegema ja oma juhatajate käskusid täitma, selle teadmise ja et meie ei tööta enam kapitalistidele ega täida nende kuld, vaid töötame kogu tööraha kasuks.»⁶⁶

Tööstusettevõtete natsionaliseerimisele asuti ka maakondades.

Kohe pärast Rakvere vabastamist avaldasid «Sakala» nahavabriku töölised soovi alustada tööd ning anda kogu oma energia nõukogude korra tugevdamiseks. Rakveres lasti tööliste poolt valitud komiteede juhtimisel käiku tarklisevabrik (13 töölisega), Kunda-Arro elektriijaam (42 töölisega) ja lukksepatöökoda (6 töölisega). Linavabriku taastamisele asus 28 töolist. Kunda ja Aseri tehased olid valgete poolt niivõrd laastatud, et Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu ei suutnudki neid selle lühikese ajaga käiku lasta.⁶⁷

Tartus jõuti natsionaliseerida ja käiku lasta nahavabrik (40 töölisega), põllutööriistade vabrik, laevade remonttöökoda, vildivabrik, kondijahu jahvatamise vabrik ja 2 mööblitöökoda. Telefonivabrikus organiseeriti relvade parandamise

⁶⁶ EKP Keskkomitee arhiiv, f. 28, nim. 3, toim. 321, l. 42.

⁶⁷ Sealsamas, nim. 28—1, toim. 358, l. 1—2.

töökoda.⁶⁸ Kõigis neis ettevõtteis viidi läbi töölistekomiteede valimised, kes aitasid kaasa töö õigele juhtimisele.

Võrus lasti käiku elektrijaam, lauavabrik ja trükikoda ning Rāpinas paberivabrik.⁶⁹

Koos tööstuse organiseerimisega asus Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu korraldama transporti.

1. detsembril peeti Narva raudteel töötavate kommunistide koosolek, kus otsustati tervendada koosseisu ja valiti kollektiivide juhid. Edaspidi otsustati kokku kutsuda kõigi kommuuni raudteel töötavate kommunistide koosolek, et aidata kaasa transpordiolude parandamisele. Transpordi taastamisel osutasid vennalikku abi Vene NFSV töötajad, kes saatsid Eesti raudtee korrastamiseks kogunud kaadrit.

27. detsembril avaldas Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu dekree di pagasiveo ja sõidupiletite müügi kohta raudteel. Dekree di kohaselt võeti vastu pagasit kuni 6 puuda. Haigetel, vanadel ja väikeste lastega reisijatel lubati sõita hariliku pileti hinnaga magamisvagnites.

Ainuüksi 1918. aasta detsembris kulutati Eesti Tööraha Kommuuni valduses olevate raudteede korraldamiseks ja käigushoidmiseks üle 150 000 rubla.

Pärast ühe või teise maakoha vabastamist alustas seal tööd post ja telegraaf. Nii töötasid Võrumaal juba 24. detsembril posti- ja telegraafiasutused. Peale Võru töötas post ja telegraaf veel Antslas, Rāpinas, Vastseliinas, Põlvas, Kanepis, Rõuges, Verioral, Karulas ja mujal.⁷⁰

Eesti Tööraha Kommuuni Majandusvalitsusele kuulus peale tööstus- ja transpordiosakonna ka veel mereasjanduse osakond, kes juhtis lootside ja tuletornide tööd. Mereasjanduse osakonnale kuulusid ka mõned jõelaevad, nagu «Flora», «London», «Narva» ja «Pavel».⁷¹ Mere ja teiste vee kogude ääres hakati organiseerima kollektiivseid kalurite ühinguid.

22. detsembril võttis Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu vastu otsuse vahetada esindajaid Vene NFSV Rahvamajanduse Valitsusega. 4. jaanuaril 1919 leidsidki aset läbirääkimised Vene NFSV rahvamajanduse rahvakomissari L. Krasiniga, mille sihiks oli majandusliku läbikäimise elavamaks muutmine. Samuti arutati ka põlevkivi töötlemise küsimusi.⁷²

⁶⁸ EKP Keskkomitee arhiiv, f. 28, nim. 28—1, toim. 358, l. 3.

⁶⁹ Sealsamas, l. 4.

⁷⁰ Sealsamas, nim. 3, toim. 244, l. 1.

⁷¹ Sealsamas, nim. 28—1, toim. 405, l. 15.

⁷² Sealsamas, toim. 27, l. 4.

Vaatamata lühikesele tegevusajale ja tehnilise kaadri vähesusele suutis Eesti Tööraha Kommuuni valduses olev tööstus toota mõningaid hädavajalikke saadusi. Narva tekstiilitööstus andis rindele tarvilikku sidematerjali, presenti, kotte jm.⁷³ Tekstiilitooteid kasutati ka vahetuskaubana Ukrainast saadud produktide vastu.

Pärast Eestist evakueerumist suudeti Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu algatusel Petrogradis käiku lasta pressendivabrik, mis rahaldas oma toodetega peamiselt rinde vajadusi.

Kogu rahanduslik tegevus koondati Eesti Tööraha Kommuuni Panga kätte, kes alustas oma tegevust Narvas 10. detsembril 1918.

Koos iseseisvuse tunnustamisega andis vene rahvas eesti töötajatele laenu 10 miljoni rubla ulatuses, mille 16. detsembril andis Eesti Tööraha Kommuunile üle Vene NFSV Rahvapank. Nimetatud summa saigi Eesti Tööraha Kommuuni Panga peamiseks tegevuskapitaliks ning selleks allikaks, millest finantseeriti väljaminekuid mitmesugustel rahvamajanduse aladel.

Eesti Tööraha Kommuuni Panga kaudu tasuti ka sõjapäe tarbeks ostetud toiduainete eest. Näiteks ainuüksi 31. detsembril tasuti Voka ja Püssi vallast ostetud liha eest esimesele 51 200 ja teisele 36 735 rubla.⁷⁴

Eesti Tööraha Kommuuni Majandusvalitsus andis välja määruse, mille kohaselt «kõik Eesti Tööraha Kommuuni valitsuse ja natsionaliseeritud asutused on kohustatud oma raha E. Kommuuna pangas hoidma». Määruse kohaselt oli ainult pangal õigus eelnimetatud asutuste väljaminekuid tasuda vastavalt Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu poolt kinnitatud eelarvele.

Eesti Tööraha Kommuuni Pangas vajaliku krediidi avamiseks tuli asutustel saata oma eelarve keskrahvamajanduse osakonda, kus see koos Eesti Tööraha Kommuuni Kontrollvalitsuse esindajaga läbi vaadati. Pärast eelarve kinnitamist Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu poolt avati asutusele või ettevõttele pangas vastav krediit. Sama teed pidid oma kohalike nõukogude kaudu käima ka maakondades ja valdades asuvad ettevõtted ning asutused.

⁷³ EKP Keskkomitee arhiiv, f. 28, nim. 28—1, toim. 292, l. 1—4.

⁷⁴ Sealsamas, toim. 38, l. 7.

Nii osutus Eesti Tööraha Kommuuni Pank tsentraliseeritud organiks, mille kaudu kõik ettevõtted ja asutused oma majanduslikke operatsioone teostasid.

Eesti Tööraha Kommuuni Panga kaudu teostati ka ühtlase elatusraha väljamaksmist. 28. detsembril kuulutati välja dekreet 500-rublase elatusraha kehtestamisest igaks kuuks kõigile maa ja linna ettevõtete ning asutuste töölilisele, ametnikele ja sõjaväelastele.

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu põhjendas ühtlase elatusraha sisseseadmist sellega, et ta tahtis «koodanlist palgamaksmisviisi ära kaotada», kuid sattus sellise korraldusega kõikide töö võrdsustamisele, mis oli muidugi ekslik. Marksistlik-leninlik teooria õpetab, et kommunismi esimesel astmel kehtib põhimõte: «Igaühelt tema võimete kohaselt, igaühele tema töö järgi», mis täiesti eitab kõigile ühesuguse tasu maksmist, arvestamata eriala, töö kvaliteeti ja hulka. Selline tasu maksmise süsteem võimaldas loodritel elada ausate tööliste arvel ning kutsus juba tol ajal töötajate hulgas esile rahulolematusi.

Saksa okupatsioonivõimud takistasid igati koolide tegevust ja püüdsid sealt välja tõrjuda eesti keelt, et nii kergemini saksastada kogu eesti rahvast. Juba oma esimestest taaskehtestamise päevadest peale hakkas nõukogude võim hoolitsema õppiva noorsoo eest, et võimaldada neile kooliharidust emakeeles.

Et aidata kaasa eesti keele edasiarenemisele, loodi Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu 8. detsembri koosolekul tööliskirjanik J. Lilienbachi juhtimisel eriline komisjon keeleküsimate arutamiseks ning lahendamiseks.⁷⁵

Narva maakonnas alustas juba detsembri esimestel päevadel haridusosakonna juhataja K. Raadiku juhtimisel tööd üle 60 kooli.⁷⁶ Koolitööst kõrvaldati rahvast pimestavad usuõpetuse tunnid ning hakati välja töötama uusi nõukogulikke õppeprogramme.

Nagu nähtub dokumentidest, tegeles Eesti Tööraha Kommuuni asjaajamisosakond juba 2. detsembril Narva linna koolidele küttepuude, petrooleumi, üüri- ja õpetajate palgaraha muretsemisega.⁷⁷

Koolide töölerakendamine nõudis suurt organiseerimistööd ja tohutuid pingutusi, sest paljud koolimajad olid sõjatules

⁷⁵ EKP Keskkomitee arhiiv, f. 28, nim. 28—1, toim. 2, 1. 21.

⁷⁶ Sealsamas, toim. 610, l-d 4 ja 6.

⁷⁷ Sealsamas, toim. 59, l. 1.

hävinenud või lõhutud, õppevahendid kaduma läinud, puudusid õppejõud.

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu Kultuuri- ja Haridusvalitsuse juhtimisel loodi maakonna, linna ja valla täitevkomiteede juurde rahvahariduse osakonnad ning kõikides koolides algas õppetöö emakeeles.

Varsti pärast Võru vabastamist, 17. detsembril, toimus ülemaakondlik õpetajate konverents, kus arutati abinõusid koolitöö paremaks korraldamiseks.

Peaaegu kõikjal, kus õpetajad olid kohtadele jäänud, aitasid nad nõukogude võimul korraldada hariduselu. Erandi moodustas ainult Tartu ülikool, kust olid lahkunud kõik saksa okupantide poolt ametisse pandud professorid.

Tartu ülikooli komissariks nimetati professor J. Sarv, kelle juhtimisel alustati töö organiseerimist. Ülikooli haiglate juhatamiseks valiti haigla personali üldkoosolekul komitee, eesotsas kirurg C. Prima'ga. 26. detsembril raviti haiglates 140 haiget. Toimus ka ülikooli teenistujate üldkoosolek, kus üksmeelselt toetati nõukogude võimu taaskehtestamist ja otsustati tööle tagasi võtta saksa okupantide poolt valandatud töötajad.⁷⁸

Igas suuremas keskuses alustasid tööd ka kultuurimajad, lektoriumid, raamatukogud jne. Narva Kreenholmi Manufaktuuri töölised vaatasid oma isetegevuskollektiivi ettekandes näidendit «Töölisasula». Tartu «Vanemuise» teatri kollektiiv palus, et teater arvataks tööraha kultuuri- ja haridusasutuste võrku.

Kultuuri- ja haridusvalitsuse juures avati kirjastuse osakond, mille toimetust asus juhtima J. Lilienbach. Tegevuse alustamiseks anti kirjastusele 120 000 rubla krediiti. See ei olnud muidugi ainuke toetussumma. Näiteks alates 7. veebruarist kuni 24. aprillini 1919 sai kirjastuse osakond 737 488 rubla.⁷⁹

Eesti keeles anti välja rida marksismi-leninismi klassikute töid. Regulaarselt ilmusid ajalehed «Eesti Kütiväe Teataja», «Edasi» ja «Tööline». Peale eespool nimetatute ilmus rida ajalehti maakondades. Tavaliselt jagati ajalehti tööraha hulgas tasuta.

Ajalehtedes avaldati töötajate kirju ja ettepanekuid ning innustati rahvahulki võitlusele nõukogude võimu põhimõtete

⁷⁸ EKP Keskkomitee arhiiv, f. 28, nim. 3, toim. 687, 1. 25.

⁷⁹ Sealsamas, nim. 28—1, toim. 461, 1. 4.

elluviimiseks. Ajalehes «Tööline» oli eri veerg pealkirjaga «Meie vead», kus töötavad hulgad võisid paljastada ja kriitiseerida nõukogude asutustes töötavate ametnike vigu ning aktiivselt võidelda bürokratismi vastu.

Kultuuri- ja haridusvalitsus tegi ettevalmistusi kunstivarade ja mälestusmärkide riikliku kaitse alla võtmiseks. Ayaldatud määruses öeldi: «Linna, valla ja alevite tööraha nõukogude täidesaatvad komiteed on kohustatud kõiki abinõusid tarvitusele võtma, et mahajäetud mõisates, taludes ja majades kultuuriajaloolised ja kunstiväärtuslikud asjad kohalikkude nõukogude poolt kokku kogutaks ja alal hoitaks, kuni sellekohase ülemaalse korralduseni.»⁸⁰

«Need varad, mida meie vaprad seltsimehed punaväelased nüüd oma verega töörahvale võidavad, on tuhandeaastase tööraha kultuuri töö vili,»⁸¹ kirjutati Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu teadaandes.

Eesti Tööraha Kommuuni kunstikaitse toimkonna komisariiks määrati kunstnik J. Koort, kes tööraha kultuurilisele teenindamisele tõmbas kaasa ka teisi kunstnikke, kirjanikke ja näitlejaid.

Eesti Tööraha Kommuuni Kultuuri- ja Haridusvalitsus, vaatamata oma lühikesele tegevusajale, suutis päästa rea väärtuslikke esemeid. Nagu selgub J. Koorti allkirja kandvast tööaruandest, anti osakonna poolt üle Tartu ülikooli raamatukogule 7580 raamatut ja eralattu 5 kastitait kirjan dust. Koguti ja võeti hoiule 558 portselan- ja keraamikaeset, 158 maali, 20 mappi joonistusi, gravüüre jne.

Kultuuri- ja haridusvalitsuse juhtimisel korraldati kaadri ettevalmistamiseks rida kursusi ja instrueerimiskoosolekuid.

Hoolitseti ka rindevõitlejate kultuurse teenindamise eest. Rindevõitlejatele korraldati sageli kontserte, loenguid ja muid ettekandeid. Üheks aktiivsemaks esinejaks oli kunstnik-revolutsionäär E. Sõrmus, kes pühendas kogu oma talendi tööraha vabastamisele. E. Sõrmus pöördus ka noorsoo poole valge-Eesti tagalas: «Ma pööran sinu poole, Eesti noorsugu,» kirjutas ta. «Kes noor on, sel on vaimustust kõige suure ja kõrge vastu! Eesti töölised, Eesti noorsugu, olge tervitatud! Head jällenägemist kommunistlikus Eestis!»

Nõukogude korra taaskehtendamise esimestest päevadest alates püüdsid Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu ja tema

⁸⁰ Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu dekreedid, määrused ja teadaanded nr. 1, lk. 24.

⁸¹ Sealsamas, lk. 18.

allasutused korraldada hoolekande ja tervishoiu küsimust, mis oli saksa okupatsiooni ajal täiesti unarusse jäetud. Oma esimesel koosolekul Narva raekojas 29. novembril otsustas Eesti Töörahma Kommuun abi anda Narva vabastamisel sõja läbi kannatada saanud töörahvale. Samuti olid hoolekande ja tervishoiu küsimused ühed esimestest päevakorrapunktidest maakondade ja linnade täitevkomiteede koosolekuil. Narva linna täitevkomitee arutas juba oma teisel koosolekul materiaalse abi andmise küsimust. Samuti pöörasid sellele küsimusele suurt tähelepanu ka täitevkomitee osakonnad. Narva linnas kulutati toetuste andmiseks töötajaile 1918. aasta detsembris üle 20 000 rubla.⁸² 25. detsembril kutsuti Narvas tervishoiu toimkonna poolt kokku nõupidamine, kus arutati epideemiate ja teiste haiguste vastu võitlemise abinõusid. Asuti haiglate laiendamisele, sisseseade ja tervishoiu personali leidmisele.

Ka Virumaa täitevkomitee organiseeris juba esimestel päevadel pärast Rakvere vabastamist sotsiaalse hoolekande ja tervishoiu osakonna. Nimetatud osakond organiseeris kiiresti haigla ja varustas selle hädavajaliku sisseseadega ning meditsiinilise personaliga. Organiseeriti ka vanadekodu ning osutati abi okupantide poolt vangistatud kodanikele, kes olid vanglast vabanenud.

Nagu mujal, nii tunti ka Viru maakonnas suurt puudust kvalifitseeritud meditsiinilise personali järele. Kogu maakonna kohta oli Virumaal ainult kolm arsti, kaks velskrit, üks haigla ja kaks apteeki. Ei olnud ühtegi sünnitusmaja.⁸³ Kogu meditsiinilise personali olid valged enestega kaasa viinud.

Need olid Eesti Töörahma Kommuuni esialgsed sammud lõhutud majanduse ja kultuuri ülesehitamisel. Siinjuures peab märkima, et kogu ülaltähendatud tegevus toimus sõjajärelkorras ja äärmiselt lühikese aja vältel, sest nõukogude võim sai püsida Narvas 50, Võrus 45, Tartus 20 päeva ja paljudes kohtades veelgi lühemat aega.

Eesti Töörahma Kommuuni tegevus katkestati välismaiste imperialistide ja Eesti kodanluse ühise pealetungiga.

⁸² EKP Keskkomitee arhiiv, f. 28, nim. 28—1, toim. 262, l. 8.

⁸³ Sealsamas, toim. 771, l. 1.

EESTI TERRITOORIUMI KASUTAMINE NÕUKOGUDE VENEMAA VASTASEKS INTERVENTSIOONIKS JA TÖÖRAHVA VÕITLUS SELLE VASTU

Inglise ja ameerika imperialistide, balti parunite ja vene valgekaartlaste kaasabil õnnestus eesti kodanlusel 1919. aasta alguseks koondada Eesti territooriumile märkimisväärsed sõjalised jõud, keda tugevdati palgasõduritega ja inglise laevastiku ning lennukitega. Jaanuari esimestel päevadel alustasid need kontrrevolutsioonilised väed pealetungi.

Eesti Tööraha Kommuun, kes ei olnud veel tegelikult läbi viinud üldmobilisatsiooni ning kellel ei olnud sõjalisi reserve, ei suutnud vastu seista sellele rahvusvahelise imperialismi ja eesti kodanluse poolt organiseeritud sõjalisele jõule ning oli sunnitud taganema. 9. jaanuaril vallutasid valged Tapa — tähtsa raudteesõlme.

10. jaanuaril avaldas Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu töörahvale üleskutse, kus ta järjekordselt paljastas Eesti kodanliku ajutise valitsuse rahvavaenulikku poliitikat, kes tööraha mahasurumiseks kutsus Eesti territooriumile välismaisi kontrrevolutsioonilisi vägesid. Inglise laevastiku ja balti parunite kõrval on ka «Soome lihunikud Eestisse jõudnud», öeldi üleskutses. «Igaüks, kes valmis on Eesti töölisi tappa, on ajutise valitsuse truim liitlane... Igaüks, kes tõesti tahab, et Eesti vabaneks, peab appi tulema, mitte sõnadega, vaid tegudega... Kõik töörahas sõjariistu!»

Valgekaardi ülekaalukate jõudude pealetungi tõttu ei õnnestunud kommuunil töörahvast vajalikul hulgal mobiliseerida ning tal tuligi peatselt Eesti territooriumilt taganeda. 1919. aasta 19. jaanuaril vallutasid valged Narva. 31. jaanuaril langes Petseri ning päev hiljem Valga ja Võru. Nõukogude võim, kui mitte arvestada mõningaid Kagu-Eesti valdu, oli Eestis kukutatud.

Suurem töötavate talupoegade ülestõus leidis aset küll veel 1919. aasta veebruaris Saare- ja Muhemaal, kus ülestõusnud püüdsid kehtestada nõukogude võimu,⁸⁴ kuid kodanluse hambuni relvastatud karistussalgad koos välismaiste imperialistidega surusid veriselt maha tööraha revolutsioonilise liikumise. Vaatamata kaotusele oli Saaremaa ülestõus Eesti kodanlusele ja tema välismaistest peremeestele tuge-

⁸⁴ A. Sunila. Saaremaa tööraha ülestõus 1919. aastal. Tallinn, 1954.

vaks hoobiks. Saaremaa ülestõusu mõjul oli kodanlus sunnitud kiiruga läbi viima rüütelkonna mõisate riigistamise, et maa-andmise lubadusega meelitada enda poole osa töötavaid talupoegi. Ülestõus vähendas survet ka Eesti punastele küti-polkudele ning nõrgendas igati kodanluse tagalat.

Töölisklassi ja tema avangardi — kommunistliku partei vastu võeti tarvitusele julmad terroriabinõud. Tuhandeid Eesti töörahva aktiivsemaid esindajaid heideti vanglatesse ja koonduslaagritesse.

Näitena kodanluse klaperjahist töörahva aktiivsematele tegelastele võib tuua Rakvere linna komandandi salajase ringkirja nr. 176 21. veebruarist 1919 — kõigile valdade komandantidele, miilitsajaoskondade ülematele ja valla-valitsustele: «Panen ette minule viibimata teatada, kas teie jaoskonna piirides on seesuguseid punaste poolehoidjaid, kelle kohta küll mingisugust süüdistust tõsta võimatu, kuid kelle siinviibimine agitatsiooni mõttes on kahjulik ja kardetav. Sääraste isikute üle tuleb teil minule nimekiri sisse anda kõige lähemal ajal.»⁸⁵

Selle ringkirja põhjal otsustades võis sattuda koondus-laagrisse või vanglasse ükskõik kes, ilma et oleks esitatud mingit konkreetset süütegu. Isegi maapäeva liikmed olid sunnitud tunnistama, et tol ajal viibis vanglates rohkem inimesi kui kõige reaktioonilisematel tsaarivõimu aastatel.

Kodanliku valitsuse terroripoliitika vastu avaldasid protesti isegi kohalikud omavalitsused. Nii esitas kaebuse Viljandi maavalitsus oma 1919. aasta 2. jaanuari kirjas kohaliku komandandi kapten Rigovi peale, kes areteeris ilma mingi põhjusega rea kohapealseid progressiivsemaid inimesi, kuulutades neid «pantvangideks» ja ähvardades neid maha lasta, kui linnas peaks «midagi juhtuma».⁸⁶

Kaebusi esitati ka skautide pealiku Reissaare kohta, kes Viljandimaal vangistas «riigivastaseid» isikuid, sundides neid tasuta töötama oma mõisas. Samuti hakkas ta omandama sõjaväele rekvireeritud vilja.⁸⁷ Samasugusest vägivalatsemisest teatati ka Tartu maakonnast, kus endine tsaarivalitsuse salapolitseinik Purri, keda ajutine valitsus võttis oma teenistusse, viis läbi põhjendamatuid areteerimisi, igno-

⁸⁵ Viktor Kingissepp. Kellele iseseisvus, kellele ike, Tallinn, 1946, lk. 117.

⁸⁶ Sealsamas, f. 20, nim. 1, toim. 6, l. 1.

⁸⁷ Sealsamas, f. 2124, nim. 1, toim. 3, l. 478.

reerides täiesti omavalitsusi.⁸⁸ Selline olukord valitses kogu kodanluse kontrolli all oleval territooriumil.

Kui laiade rahvahulkade survele mõned maapäeva liikmed püüdsid paljastada Eesti kodanluse ajutise valitsuse tegevust, siis näidati nendele enestele kodanlikku «demokraatiat», — osa maapäeva liikmeid sunniti lahkuma. «Kui kodanlaste maapäev tänavu veebruari algul katses tegi Pätsi valitsuse vastu tagumistele käppadele tõusta,» kirjutab V. Kingissepp kommunistliku partei poolt väljaantud lendlehes, «siis teatas telegraaf 2. diviisi staabist, et paar pataljoni valmis on, et maapäeva laiali saata.

Missugust maapäeva? Sedasama, mille süda nõrgaks oli läinud, nähes seda verevalamist väerinna seljataga, mis sadasid maatamehi ja töölisi sellesama maapäeva auks hukanud oli. See maapäev ei nõudnud muud, kui parajamõeldulist töörahva veristamist ja nn. omavalitsuse asutuste tegelaste mittetagandamist.»⁸⁹

Valge terrori varjus jätkas kodanlus kontrrevolutsiooniliste vägede koondamist sissetungiks Eesti territooriumilt Nõukogude Venemaale.

Toimetatuna imperialistide poolt Helsingi, pöördus kindral Judenitš 1919. aasta algul «Venemaa ülemvalitseja» admiral Koltšaki poole teatega: «Baseerudes Soome ja Balti kubermangudel avanes võimalus organiseerida bolševike vastases tegevuses uut rinnet...»⁹⁰

See teade võeti Koltšaki poolt vaimustusega vastu ning Judenitšile eraldati suurem rahasumma vene valgekaartlaste koondamiseks, peamiselt Eesti territooriumile.

Sealjuures ei arvestatud üldse eesti rahva tahte ega soovidega. Eesti rahva eitavat suhtumist vene valgekaartlastesse olid sunnitud tunnistama isegi valgekaartlikud kindralid. Nii kaebas üks Judenitši abilisi, Vene «Põhjakorpuse» komandör kindral Rodzjanko: «Eesti rahva seas on väga palju bolševikke ja nad suhtuvad «Põhjakorpusesse» mitte ainult umbusuga, vaid vihkamisega.»⁹¹ Kuid sellest ei hoolinud Eesti kodanlik valitsus aga ka välismaised imperialistid.»

⁸⁸ Asutava Kogu protokoll 1919, I istungjärk, lk. 254.

⁸⁹ Eesti NSV ORKA, kommunistliku partei Eestimaa Keskkomitee lendlehed.

⁹⁰ Генерал-майор Г. Н. Караев, В боях за Петроград, 1951, lk. 13.

⁹¹ Н. П. Родзенко. Воспоминания о Северо-западной армии. Берлин, 1921, lk. 33.

«Põhjakorpuse» varustamise võtsid põhiliselt enda hoolde ameerika imperialistid. Kindral Rodzjanko arvates algas Ameerika abi saabumisega uus ajajärk korpuse elus. Ta kirjutas: «Nad täitsid täpselt oma lubadused. Varem määratud tähtajast saabus meile jahu ja pekk, mis... andis võimaluse korpuse olemasoluks.»⁹²

Ameerika diplomaadid ja sõjaväelised esindajad jälgisid ning abistasid samuti valge-Eesti armee loomist, mida kodanlusel pärast väljakohtutega ähvardamist ja maa-andmise lubadust õnnestus alustada. Nii telegrafeeris Ameerika saadik Stokholmist Washingtoni: «Eesti armee mobiliseerimine edeneb jõudsalt.»⁹³

Suurt pahameelt tekitas rahva seas Soomest saabunud palgasõdurite tegevus. Juba 21. jaanuaril hoiatas Eesti kodanliku ajutise valitsuse saadik Helsingis dr. Kallas oma valitsust Tallinnas, et ei müüdaks Soome «vabatahtlikele» alkohoolseid jooke, kuna selle tarvitamine põhjustavat suuri skandaale. Kodanlus püüdis veeretada selle süü «bolševikudele», kes «jootvat» soomlasi valgearmee «nõrgestamiseks».⁹⁴ Isegi ajutise valitsuse peaminister Päts oli sunnitud Soome «vabatahtlike» vastu abi otsima. 1919. aasta märtsis kirjutas Päts välisesindajale saadetud salajases kirjas: «Kas ei ole võimalik veenda Ameerika esindajaid, et nad aitaksid luua abivägesid Skandinaavia riikides (Rootsis, Norras, Taanis). Soome väed hakkavad end ülal pidama kui võidetud maal. Esineb röövimisi, rahvas ägab nende vägivalla all...»⁹⁵

Peagi saabusid «vabatahtlikud» Rootsist, nende koosseisu iseloomustas Eesti kodanlik ajutine valitsus järgmiste sõnadega: «Alates kaardiväe ohvitseridest ja lõpetades huligainidega.»⁹⁶

Palgasõdureid toodi ka Taanist. Üheks aktiivsemaks «vabatahtlike» organiseerijaks Taanist oli Port-Kunda tsemenditehase peaaktsionär A. Foss, kes oli muidugi huvitatud sellest, et tema käest ei libiseks eesti rahva ja tema maapõuevarade ekspluateerimise võimalused ega läheks kaotsi Kunda tehastest saadav puhaskasu.

⁹² Н. П. Родзенко. Воспоминания о Северо-западной армии, Берлин, 1921, lk. 33.

⁹³ P. R. F. R., Volume II, Washington, 1932, page 859.

⁹⁴ Sealsamas, f. 31, nim. 1, toim. 124, l. 15.

⁹⁵ Sealsamas, f. 495, nim. 1, toim. 127, l. 49.

⁹⁶ Sealsamas, f. 31, nim. 1, toim. 8, l. 80.

1919. aasta 24. veebruaril saabus Inglismaalt järjekordne relvade saadetis — 20 000 vintpüssi, 300 automaati, 18 kahurit, 30 autot ja muud varustust. Samal ajal hakati vene valgekaartliku «Põhjakorpuse» jõude suurendama ja koon-dama Nõukogude Venemaa piirile Narva rajooni.

Märtsis leppis kodanlus kokku ingeri kulakute esindaja-tega, kellest hakati formeerima Nõukogude-vastaseid väeosi.

Eesti kodanluse tegevus langes ühte välismaiste imperia-listide soovide ja plaanidega. 12. märtsil teatas Ameerika riigisekretär Lansing: «Minu arvates peaksid saama Ameerikast tegelikku majanduslikku abi Eesti, Läti ja Leedu.»⁹⁷ Rääkides «abist», mõtlesid välismaised imperialistid eesti rahva äraostmisest mõnesaja tonni halvaks läinud heeringate, veriste sinelite ja muu riknenud kraami saatmisega, et selle hinnaga teda odava kahurilihana ära kasutada oma vallutusplaanide täideviimiseks.

Vaatamata suurtele lubadustele ja reklaamile, ei sattunudki sageli välismaistelt imperialistidelt saadud materjalid valge armee rindesõduriteni, vaid see omandati juba staapides ja kodanluse ülemkihtidesse kuuluvate isikute poolt.

Entente'i imperialistid korraldasid Pariisis Balti riikide kodanlike valitsuste esindajate ning vene valgekaartlaste juhtide nõupidamise. Sellest nõupidamisest võtsid osa Vene Valgekaartliku Põhja Valitsuse juht Tšaikovski, tuntud spioon-terrorist Savinkov, kindral Judenitši poliitiline nõu-andja Kirdetšov jt. Nõupidamise eesmärgiks oli ühendada vene valgekaartlaste ja Balti kodanluse jõude kallaletungiks Nõukogude Venemaale.⁹⁸

Peagi hakkas Eestisse saabuma Inglise ja Ameerika sõja-väelasi, diplomaate ja igasuguseid teisi «nõuandjaid».

20. märtsil teatas Eesti välisdelegatsiooni liige I. Poska Pariisist: «Ameerika komisjon oberst Greene'i juhtimisel lahkus täna Eesti ja Skandinaavia suunas. Komisjonil oli kolm ülesannet: sõjaline, toiteainetealane ja majanduslik.»⁹⁹ 24. märtsil nõudis Ameerika sõjaväeline esindaja kapten Kranz Eesti kodanlikult valitsuselt aruannet maa majandusliku olukorra kohta, kusjuures peatähelepanu oli pööratud Eestist eksporteeritavatele materjalidele. Täpselt kuu aja pärast, 24. aprillil, nõudis teine ameeriklane kapten Miller uut aruan-

⁹⁷ P. R. F. R., 1919, Washington, 1937, page 673.

⁹⁸ Eesti NSV ORKA f. 957, nim. 10, toim. 45, l. 25.

⁹⁹ Sealsamas, f. 31, nim. 1, toim. 41, l. 5.

net. 10. aprillil saabus Eestisse uus Ameerika komisjon mereväekapten Gade'iga eesotsas. Komisjoni tuleku põhjus ilmneb Gade'i kirjast kindral Laidonerile, kus ta tänab ülemjuhatajat «huvitava sõidu» võimaldamise eest Narva rindele.¹⁰⁰

23. aprillil teatas Eesti kodanliku valitsuse välisdelegatsiooni liige Londonist, et tema juures käib palju ameerika ettevõtjaid, kes on huvitatud ärisidemete loomisest ja raudtee kontsessioonidest Eestis.¹⁰¹ 8. aprillil saabusid Eestisse Inglise diplomaatiline esindaja Bosanquet ja asekonsul Porter. 15. mail nõudis Ameerika sõjalise missiooni juhataja major Alvin Bevereux ülemjuhatajalt kindral Laidonerilt saatjat lõunarindele sõiduks.¹⁰² 22. mail teatas välisdelegatsiooni liige Piip Pariisist, et sealt väljus Eestisse järjekordne Ameerika komisjon koloneli juhtimisel.¹⁰³

25. mail teatati Ameerika leitnandi Kelley teeasumisest Riiast Tallinna suunas.

Kogu Eesti rinde sõitis läbi Ameerika kahurväe kapten Kranz, inspekteerides kontrrevolutsioonilisi väeosi. Erilist vaimustust olevat ta tundnud valge-Eesti soomusrongide kahurite puhtusest. Valgekaartlasi tervitas ta sõnadega: «Olge julged, sest meie aitame teid, sest mis meie lubame, seda me teeme.»¹⁰⁴

23. mail saabus Londonist 40-liikmeline Inglise sõjaline missioon kolonel Tallentzi juhtimisel.

Selline suur huvi Eesti territooriumi vastu ei olnud tingitud kaugeltki eesti rahva «abistamise» soovist, nagu seda püüdsid väita välismaised imperialistid ja ka Eesti kodanlus. Välismaised imperialistid kavatsesid muuta kogu Eesti territooriumi Nõukogude-vastase interventsiooni platsdarmiks ning eesti rahvast odavaks kahurilihaks oma anastuslike plaanide täideviimisel. Vaatamata sellele, et Eesti territooriumil ei asunud enam Eesti punaseid kütipolke ega ka teisi Punaarmee väeosi, koondati siin kontrrevolutsioonilisi jõude sissetungiks Nõukogude Venemaale. «Kui juba sõidida, siis niihästi välisel kui ka sisemisel rindel,» praalis tulevane peaminister O. Strandmann «Estonia» kontserdisaalis korraldatud Asutava Kogu valimiseisel kihutuskoosolekul.

¹⁰⁰ Eesti NSV ORKA f. 495, nim. 10, s.-ü. 52, l. 23.

¹⁰¹ Sealsamas f. 31, nim. 1, toim. 152, l. 10.

¹⁰² Sealsamas f. 495, nim. 10, s.-ü. 52, l. 50.

¹⁰³ Sealsamas f. 31, nim. 1, toim. 1956, l. 21.

¹⁰⁴ «Päevaleht» nr. 116, 7. VI 1919.

Välismaiste imperialistide kuulekas teener — Eesti kodanlik ajutine valitsus — ei reageerinud Ungari Nõukogude Valitsuselt 27. aprillil 1919 saadud raadiotelegrammile, milles Ungari valitsus pakkus oma vahendust sõja lõpetamiseks Nõukogude Venemaaga. Raadiotelegrammi sisu oli järgmine: «Juba neli aastat kestnud karm sõda on toonud Eesti rahvale kohutavaid kannatusi. Suur osa meeselanikest on tapetud või sandistatud, lesed ja vaeslapsed hulguvad mööda maad, paludes armuande. Vaatamata sellele, tekib mulje, et koledus ähvardab hävitada ka seda osa rahvast, mis veel säilus. Noor Ungari valitsus peab oma kohuseks võidelda massilise tapmise vastu, pakkuda sõdivatele maa-tele oma teeneid rahu sõlmimiseks. Seoses sellega meie pakume Eesti valitsusele oma vahendust rahu sõlmimisel ja sõjalise tegevuse kohesel lõpetamisel. Mitte ühtki tilka verd ei peaks rohkem valatama.

Ungari välisasjade rahvakomissar
Bela Kun»¹⁰⁵

Eesti kodanlik ajutine valitsus, konsulteerinud oma välismaiste peremeestega, jättis sellele raadiotelegrammile vastamata, ning uus peaminister, tööerakondlane O. Strandmann, teatas Asutavas Kogus avalikult, et ilma ameerika ja inglise imperialistide nõusolekuta ei sõlmi Eesti mingit rahu.

Välismaised imperialistid olid kaugel rahu sõlmimise mõttest, kuna seda sõda peeti nõukogude võimu kukutamiseks, mida monopolistid kõige rohkem ihkasid.

9. mail loodi Ameerika Ühendriikide, Inglismaa, Prantsusmaa ja Itaalia valitsuste esindajatest komisjon, kes pidi välja töötama «kõige paremad» ja «efektiivsemad» abinõud võitluseks bolševismiga Baltimail. Peagi teatas Ameerika delegaat Hoover komisjoni arvamuse, et on vajalik «saata Eestisse sõjaline missioon, kellele eraldatakse krediit, mida ta võib kulutada rahas ja materjalides».¹⁰⁶ Edasi esitas Hoover missiooni ülesanded, mis pidid seisma «nõuandmises Eesti, Läti, Leedu valitsustele varustuse organiseerimise küsimustes ja kohalike vägede ning vabatahtlike ettevalmistamises...»¹⁰⁷

¹⁰⁵ Eesti NSV ORKA f. 957, nim. 11, s.-ü. 110, l. 1.

¹⁰⁶ The Paris Peace Conference, 1919, Volume IV, Washington 1943, page 535.

¹⁰⁷ Sealsamas, page 763.

Pärastine Ameerika president Hoover, rääkides nõukogude korra kukutamise ja Ameerika miljonäride privileegide taastamise plaanidest Venemaal, ütles, et «võti küsimuse lahendamiseks asub Eestis».¹⁰⁸ «Küsimuse lahendamise» all mõistsid välismaised imperialistid muidugi kapitali võimu taastamist Venemaal.

1919. aasta kevadel alustaski välismaiste imperialistide poolt «Venemaa ülemvalitsejaks» kuulutatud admiral Koltšak pealetungi Siberist. Koltšaki pealetungi toetamiseks alustasid sõjategevust ka Baltimaades formeeritud kontrrevolutsioonilised väeosad, esialgse eesmärgiga vallutada Petrograd.

Pärast seda kui Petrogradis oli välisluure ja valgekaartlaste poolt läbi viidud mitu suuremat diversiooniakti, mis nende arvates pidid halvama linna kaitsevõimet, alustas 28. aprillil Soome territooriumilt pealetungi nn. Olonetsi vabatahtlik armee. Veidi hiljem, 13. mail, suunati Petrogradi peale ka Eesti territooriumile koondatud Vene valgekaartlik «Põhjakorpus» koos valge-Eesti diviisidega. Pealetungi toetasid Inglise laevastik ja õhujõud. Punaarmee tagalas — Krasnaja Gorkas ja Seraja Lošadis — organiseeriti kontrrevolutsiooniline mäss. Valge-Eesti laevastiku ülemjuhataja Pitka ja Inglise admiral Covan saatsid allaandmiseks ultimaatumi Balti mere sõjalaevastikule ja Kroonlinna merekindlusele.

Arvestades, et Punaarmee peajõud on koondatud Koltšaki tagasilöömiseks, lootsid välismaised imperialistid ja vene valgekaartlased vallutada Petrogradi ja Balti mere sõjalaevastiku ning arendada edasitungi Moskva suunas.

Maikuul lämmatati rahvusvahelise imperialismi ühendatud jõududega nõukogude võim ka Lätis, mis võimaldas Läti territooriumi muuta Nõukogude-vastase interventsiooni platsdarmiks. Nõukogude võimu kukutamisele Lätis aitas aktiivselt kaasa ka eesti kodanlus, kes saatis sinna oma valgearmee väeosi.

Rasketes valge terrori tingimustes jätkas eesti töörahvas kommunistliku partei juhtimisel võitlust kodanluse vägivalda ja välismaise interventsiooni vastu.

Kodanluse sundmobilisatsiooni ajal levitati 1919. aasta jaanuaris käsitsikirjutatud lendlehti Läänemaal, milledes

¹⁰⁸ The Paris Peace Conference, 1919, Volume IV, Washington 1943, page 753.

kirjutati: «Seltsimehed! Milleks ajab meid praegu parunitest äraostetud ajutine valitsus kodust välja? Silmapilk on kätte jõudnud, seltsimehed, kus meie ise enesele kõik lubame, eneste üle valitseme. Aga mitte käputäis kapitalistlikke söödikuid. Meie ei värise nende sõjaseaduse väljakohtu ees. Meis seisab jõud kõigile rõhumistele ja kurnamistele lõpp teha! Seepärast maha sõda! Maha ajutine valitsus! Elagu tööliste-talurahva nõukogude valitsus!»¹⁰⁹

Kodanlus oli sunnitud töörahva nõudel lubama 1919. aasta veebruaris teatud tegevusvõimalusi tema poolt eelmise aasta 17. detsembril suletud ametiühingutele. Kuid vaatamata sellele olid töölisorganisatsioonide juhid alalises areteerimise ohus.

Väljaspool igasugust seadust olid muidugi kommunistid, kelledele peeti sagedasti ülelinnalisi haaranguid. Ent eesti töörahvas varjas neid hoolsalt kodanluse nuhkide eest. Kommunistide ennastsalgavat võitlust rahva parema tuleviku eest toetas tööliklassi ja kehtalurahva kõrval ka töötav intelligents. Kujuka näitena võib siin tuua komponist professor Topmani käitumist, kes märtsikuu jooksul varjas «Estonia» kontserdisaali orelis V. Kingisseppa ja R. Vennikast. Professor Topman teadis väga hästi, et ta riskeerib oma eluga, kuid aitas siiski kaasa kommunistide poolt juhitavale revolutsioonilisele võitlusele. Ka rida teisi fakte tõendasid, et eesrindlik Eesti intelligents aitas kaasa töörahva vabastamisele kapitalismi ikkest.

12. märtsil kuulutasid Tselluloosi vabriku töölised protestireigi ettevõtte juhtkonna vastu, kes kohtles töölisi väga julmalt.¹¹⁰ Kapitalistid, kasutades kodanliku valitsuse ükskõiksust töökaitseseaduste suhtes, tarvitasid tööliste kallal vägivalda. Nii toimus see sageli ka Tselluloosis. Kord sunniti vana töolist Leitenit parandama happetornis tekkinud riket. Kui Leiten nõudis selleks teatavate eeltööde tegemist, sest happetorn oli täidetud eluohtlike gaasidega, siis vanemmeister lükkas vana töölise torni ja sulges tema järel ukse. Ebainimlikule kohtlemisele vastasid töölised streigiga.

1919. aasta aprilliks kuulutas Eesti kodanlik ajutine valitsus välja Asutava Kogu valimised. Sellega püüdis kodanlus varjata oma terroripoliitikat ja katta seda «vaba» parlamendi petliku looriga.

¹⁰⁹ E. L a a m a n, J. E r n i t s, Enamlus Eestis, Tallinn, 1930, lk. 149.

¹¹⁰ Eesti NSV ORKA, f. 2000, nim. 1, s.-ü. 1005, 1. 1a.

Valge terror, mille all hakkas kannatama ka juba osa väikekodanlusest, oli muutnud ajutise valitsuse rahva seas äärmiselt ebapopulaarseks. Rahulolematuse signaale saabus kõikjalt üle riigi. Eesti kodanlik ajutine valitsus ei võinud enam jätta arvestamata rahva meeleolusid. Et oma positsioone kindlustada ja tõmmata kaasa ka väikekodanlust, kuulutati välja «vabad» valimised.

Valimistel oli esitatud 10 parteid: Hiiumaa kodanike partei, Eesti sotsiaaldemokraadid, Tööerakond, Saksa erakond Eestimaal, Maaliit, Kristlik rahvaerakond, Rahvaerakond, Eesti sotsiaalrevolutsionäärid, Vene kodanike kogu ja Eesti meremeeste liit.

Kommunistlik partei kutsus üles boikoteerima töölisi Asutava Kogu valimisi. Sel puhul väljalastud lendlehes kirjutas kommunistliku partei Eesti Keskkomitee: «Peab kas Eesti sotsiaaldemokraat (vähemlane) või totter või kelm olema, et kinnitada: Asutava Kogu kaudu võib võim töörahva kätte minna... Eesti valgekaartlased, palgatud rahvusvahelised lihunikud, tsaarimeelne valgekaart ja Balti polgu parunid ei ole mitte selleks püssi kätte võtnud, et töörahvas nende seljataga pääseks valitseva klassi seisukohale!... Peale kahevahel kõikuvate sotsiaalrevolutsionääride lähevad Asutavasse Kogusse ainult need, kes selles klassisõjas valgete leeris seisavad ja töörahvast risti löövad.»¹¹¹

Kommunistliku partei Eesti Keskkomitee avaldas V. Kingissepa kirjutatud «Ristilöödud töörahva nimekirja», kus oli ära toodud rea aktiivselt töörahva huvide eest võidelnud seltsimeeste nimed, kes olid eesti kodanluse ja välismaiste imperialistide poolt tapetud. Nimekirjas olid: «Linder, Leopold, endine Kunda tööline ja Rakvere täidesaatva komitee liige 1917/18. aastal, hukati valgete poolt kui kommunist.

Kippar, endine Rakvere (Viru) täidesaatva komitee liige — tapeti ühes vennaga Illuka valgekaartlaste poolt. Schütz Julius ja Kuppar Johannes, «Dvigateli» töölised, 1918. aastal Tallinna tööliste saadikute nõukogu liikmed — lasti Tallinna sõjaväljakohtu otsusel maha.

Arbon Eduard, valaja Krulli vabrikust ja Mölder Eduard, Rotermani tehase tööline — Eesti valgekaardi, maaliitlaste ja sotsiaaldemokraatide valitsuse veretöö ohvrid, inglaste ja valgevalitsuse vastasel meeleavaldusel 17. detsembril 1918 Tallinna raatuse ees...»

¹¹¹ Eesti NSV ORKA, kommunistliku partei Eestimaa Keskkomitee lendlehed.

Nimekirja lõpus oli märkus: «Seltsilised! Pange valimistel ümbrikusse see nimekiri. Kellel seda ei ole, kirjutagu sedele — «Ristilöödud töörahva nimekiri nr. 11» või ainult «11».

Maha lihunikkude Asutav Kogu! Elagu töörahva revolutsioon!»¹¹²

Vaatamata terrorile leidis eesti kodanlus sadu selliseid nimekirju oma valimiskastidest.

Eraldi hoiatas kommunistliku partei lendleht töörahvast sotsiaaldemokraatide eest. «Nende kätel on töörahva vereplekid. Nad astusid Pätsi valitsusse, et kodanlusele võimalikuks teha võitluse töörahva vastu.

Nad kuulutasid maaliitlaste, «rahva» erakonna ja tööerakonna sõjaseaduse välja, mis töörahva peal lasub ja kodanlusele kõik vabadused jättis. Nad löid sõjaväljakohtud, mis ainult töölisi, maatamehi ja väikemaapidajaid tapavad ja sunnitööle mõistavad. Nemad andsid oma õnnistuse Soome ja Rootsi lihunikkude kutsumisele. Nende valitsuse päevil olid parunid ja rahvanülgijad puutumatud, nagu praegugi. Kapitalistide eraomandus jäi puutumatuks. Töötatöölistele jätsid nad nälgimisvabaduse. Tsaari seadusandluse panid nad uuesti maksma.»

Eesti kodanlusele oli Asutavat Kogu vaja kui sirmi töörahvavastase poliitika läbiviimisel. Kandideerida ja agitatsioonitööd teha oli lubatud ainult kodanlikel ja väikekodanlikel parteidel. Kommunistliku partei Eesti organisatsioon oli surutud põranda alla ega saanud teha küllaldast selgitustööd Asutava Kogu kodanliku olemuse kohta. Enne Asutava Kogu valimist suleti ka Eesti Ametiühingute Kesknõukogu häälekandja «Töö Häääl». Valimistel saavutasid suure võidu sotsiaaldemokraadid (sotsid), kellel läks korda rahvast petta, nagu võitleks nende partei sõja lõpetamise ja rahu sõlmimise eest, mõisamaade jagamise eest, valge terrori lõpetamise eest jne. Neid lubadusi sotsid muidugi ei kavatsenudki täita.

Niihästi sotsiaaldemokraatidel kui ka teiste parteide esindajatel läks korda rahvast petta, nagu oleksid valge terrori läbiviijaiks ajutises valitsuses olnud ainult maaliitlased. Sealjuures muidugi vaikiti, et kuni 1919. aasta veebruarini kuulusid valitsuse koosseisu ka sotside esindajad.

¹¹² EKP Keskkomitee arhiiv, f. 27, nim. 27—1, toim. 565, l. 11.

Valimistest võttis osa 457 000 kodanikku. Hääled ning mandaadid parteide vahel jagunesid järgmiselt:¹¹³

Sotsiaaldemokraadid	—	152 341	häält	—	41	kohta
Tööerakond	—	114 879	„	—	30	„
Rahvaerakond	—	94 892	„	—	25	„
Maaliit	—	29 989	„	—	8	„
Sotsiaalrevolutsionäärid	—	26 536	„	—	7	„
Kristlik rahvaerakond	—	20 139	„	—	5	„
Saksa erakond	—	11 462	„	—	3	„
Vene kodanike kogu	—	5 765	„	—	1	„
Hiiumaa kodanike partei	—	1 090	„	—	—	„
Meremeeste liit	—	795	„	—	—	„
				457 903 häält — 120 kohta		

Valimised, mis toimusid 5.—7. aprillil, tõid võidu väikekodanlikele parteidele, võrdlemisi suure kaotuse osaliseks said sotsialistid-revolutsionäärid. Kommunistlik partei avaldas lendlehe «Eesti sotsialistide-revolutsionäärade partei sõnad ja teod», milles paljastas selle partei kodanlust teinudavat iseloomu. Esseerid kuulutasid end sõnades küll töörahva huvide kaitsjaks, kuid tegelikult ei võtnud nad midagi ette töörahva verevalamise takistamiseks, Nõukogude-vastase interventsiooni lõpetamiseks ja nõukogude võimu taaskehtestamiseks Eestis. «Revolutsiooniline sõnakõlks huultel ja kodanluse ees nõtkuvad põlved»¹¹⁴ — selliselt iseloomustas V. Kingissepp sotsialistide-revolutsionäärade parteid.

Revolutsiooniline töö Eestis oli äärmiselt raskendatud. Eesti bolševikud, kes olid sunnitud töötama rasketes terroritingimustes, paljastasid väsimatult eesti kodanlike natsionalistide rahvavaenulikkude palet. Partei kasutas töölisliikumise juhtimisel illegaalse tegevuse kõrval ka kõiki legaalseid võimalusi, eriti ametiühinguid. Ametiühingute kaudu organiseeris partei kodanluse vägivalda vastu demonstratsioone ja streike. 1. maid kutsus kommunistlik partei tähistama kui tööliklassi rahvusvaheliste jõudude solidaarsuse demonstreerimise päeva. «Punane kütt väerinnal ja töörahvas Eestis, otsustavatele tegudele! Ka Eesti kodanlus peab surmaunde

¹¹³ Andmed võetud K. Siilivase väitekirjast «Eesti töörahva võitlus imperialistliku interventsiooni ja kodanliku diktatuuri vastu kodu-sõja aastail (1918—1920)» ptk. II, § 7.

¹¹⁴ Eesti NSV ORKA, kommunistliku partei Eestimaa Keskkomitee lendleht nr. 6.

suikuma! Maha kodanlik vabariik! Elagu Eesti Tööraha Kommuun!», öeldi sel puhul väljaantud Keskkomitee lendlehes.

Eesti kodanlik valitsus keelas 1. mai puhul ära igasugused meelevaldused ja kogunemised. Kodanluse truud liitlased — sotsiaaldemokraadid — manitsesid töölisi 1. maid kodus pühitsema. Vaatamata kodanluse keelule ja sotside manitsustele ilmusid ka Tallinna töötajad tänavaile. Kindralstaabi teadete osakonna ülema abi kapten Veem raporteeris 1. mail kindralstaabi ülemale, et «... leidsin rahva kogu, kes kõik oma tähelepanu oli tööliste maja peale juhtinud, kus seitse kuni kaheksa punast lippu lehvisid igasuguste pealkirjadega tööliste ühinemise mõttes. Palkoni peal seisid isikud, kellelt rahvas nähtavasti kõnet ootas.» Kodanluse nuhk ruttas muidugi «abi» järele ning hiljem teatas ta truualamlikult oma ülemustele rahva laialiminekest. Kuid vaevalt jõudsid sõjaväeosad ühes kohas töölised laiali ajada, kui tuli juba uus teade rahvakogunemisest teises kohas. Eesti kodanlik valitsus mobiliseeris kõik kohapealsed relvastatud kaitseliidu üksused demonstrantide laialiajamiseks.

1. mail alustasid Tallinnas streiki kõik trükikodade töölised. Streik kestis kuni 15. maini. 7. mail puhkes streik Krulli tehases. Töölised nõudsid töötingimuste ja palgalolude parandamist, kollektiivlepingute sõlmimist jne.

Kui 13. mail algas Eesti territooriumilt kontrrevolutsiooniliste vägede pealetung Nõukogude Venemaale, muutus iga streik, mis toimus valgete vägede tagalas (ka majanduslik), oma sisult poliitiliseks ning kutsus esile kodanluse erilise viha. Trükitööliste streik põhjustas diskussioone isegi kodanluse Asutavas Kogus, sest streigi tõttu ei ilmunud kodanlike parteide ajalehed ja katkes paberraha trükkimine. Kodanliku valitsuse sotsist siseminister A. Oinas oli sunnitud Asutavas Kogus kadedusega tunnistama, et «ainuke ajaleht, mis Tallinnas vahepeal ilmus, oli põrandaalune «Kommunist»».¹¹⁵

9. mail arutas Eesti kodanlik valitsus streigi küsimust ja otsustas tööliklassi revolutsioonilise võitluse tõkestamiseks militariseerida kõik ettevõtted. Selleks moodustati komisjon sõja-, sise- ja kohtuministri vägede ülemjuhatajaga eesotsas. Ülemjuhataja saatis karmid streigikeelud kõigisse ettevõttesse, ähvardades töölisi streigi puhul sõjaväljakohtuga. Komisjoni kohustati uurima ka Ametiühingute

¹¹⁵ Asutava Kogu protokollid, I. istungjärk, 1919, lk. 647.

Kesknõukogu tegevust ja «tarvilikul korral sammusid astuma».¹¹⁶ «Sammusid astus» eesti kodanlus kohe. Ööl vastu 10. maid areteeriti Ametiühingute Kesknõukogu liikmed ja terve rida ettevõtete streigikomiteesid. Nende terroriabinõudega lootis eesti kodanlus hirmutada töölisklassi ja kasutada teda sõnakuulelikult oma sõjalisteks eesmärkideks.

10. mail laskis kommunistliku partei Eesti Keskkomitee ja Tallinna komitee välja lendlehe, mida levitati tööliste hulgas. Lendlehes kutsuti üles töotajaid üldstreigile. «Uus palgatarif, kollektiivne leping, kõikide streigikomiteede, ametiühingute juhatuste ja kesknõukogu liikmete vabastamine, kes 9. maist alates vangi võetud — see olgu kogu Eesti proletariaadi nõudmine selles üldstreigis!» — kirjutati lendlehes.

Tööliskollektiivid reageerisid otsekohe kommunistliku partei üleskutsele. 12. mail alustasid streiki Tallinnas Balti Puuvilla, Krulli, Noblessneri, Pitka töökodade, Siegeli, «Dvigateli», Tselluloosi, Vene Balti, nahavabriku ja teiste väiksemate ettevõtete töölised.¹¹⁷ Töölised nõudsid areteeritud selttimeeste vabastamist, palkade tõstmist, kollektiivlepingute sõlmimist ja muid muudatusi tööliste olukorras.

15. mail kuulutasid Tallinnas 26 ametiühingut boikoti sotside lehele «Sotsiaaldemokraat», sest see toetas oma kirjutistes kodanlikku valitsust ja lõhestas töölisklassi ühtsust.

Eesti kodanlusel ei jätkunud küllaldaselt jõudu üldstreigi mahasurumiseks ning ta oli sunnitud reas küsimustes tööliste organiseeritud nõudmistele järele andma. Suurem osa trükikodasid sekvesteeriti tsaariaegse 1916. aasta seaduse alusel ja sõlmiti valitsuse vahendusel töölistega kollektiivlepinguid ning vabastati areteeritud töölisorganisatsioonide juhte.

Välismaiste imperialistide «hoolitsus» Eesti territooriumile koondatud kontrrevolutsiooniliste vägede eest jätkus. Sellest kampaaniast sunniti osa võtma suurriikide survele ka väiksemate kodanlike riikide valitsusi. Nii nõudis Ameerika «majandusdiktaator» Hoover oma telegrammis Taani valitsuselt, et viimane kiirustaks vilja väljasaatmisega kodanlikule Eesti valitsusele¹¹⁸ (muidugi vastava tasu eest).

Eesti territooriumil asuvate kontrrevolutsiooniliste vägede varustamist välisimperialistide poolt püüti igati varjata, sel-

¹¹⁶ Eesti NSV ORKA, f. 31, nim. 1, s.-ü. 65, l. 1.

¹¹⁷ Eesti NSV ORKA, f. 2000, nim. 1, s.-ü. 1005, l. 1b.

¹¹⁸ Eesti NSV ORKA, f. 20, nim. 1, toim. 72, l. 57.

leks otsiti mitmeid kõrvalteid. «Jätkame läbirääkimisi Euroopas asuva Ameerika sõjavarustuse likvideerimise komisjoniga,» teatas eesti kodanluse välisdelegatsioon Pariisist. «Et Ameerika seaduste kohaselt võib sõjavarustust müüa ainult liitlastele, või erafirmadele, siis mõtleme luua fiktiivse aktsiaseltsi, kes ostaks need materjalid ja kohe saadaks edasi meie vabariigile. Esiolgu lubati kuni 3 miljoni dollari eest riideid, suhkrut, soomusautosid ja muid masinaid.»¹¹⁹

Peagi loodi fiktiivne aktsiaselts «Revalis», kelle kaudu ameerika imperialistid varustasid Eesti territooriumil formeeritud sõjavägesid relvadega, lahinguvarustusega, toiduainete ja muu vajaliku materjaliga. Samasugused fiktiivsed aktsiaseltsid kontrevolutsiooniliste sõjavägede varustamiseks loodi ka Läti ja Leedu territooriumil.

Fiktiivsed aktsiaseltsid olid üheks abinõuks, mille kaudu ameerika imperialistidel õnnestus Baltimaade rahvaid endist sõltuvusse viia ja neid ära kasutada oma anastusplaanideks. Vastavalt lepingule pidi Eesti kodanlik valitsus võtma vastu kõik ameerika imperialistide poolt saadetud kaubad. Tal ei olnud õigust kaasa rääkida isegi hinna ja hulga suhtes.¹²⁰

Tavaliselt saatsid ameerika ärimehed ja ka sõjaväeasutused riknenud kaupa, millest vabaturul ei olnud võimalik lahti saada. Nii saadeti Eestisse remonti vajavaid autosid, maailmasõja lahinguis langenutelt ja haavatutelt ära korjatud veriseid sineleid, riknenud toiduaineid jne. Suurt kõneainet tekitas suure koguse kuivatatud kartulite Tallinna saabumine. Kuna Eesti on tuntud kartulikasvataja maana, oli isegi kodanluse valitsuse rahaminister Kukk sunnitud avalikult tunnistama: «Praegu on seltskonnas sellest õige palju juttu, et meie Ameerikast oleme kartulit ostnud, kuna meil neid ometi tarvis ei ole. Meie ei ostnud neid ka mitte seepärast, et meil neid tarvis oleks olnud, vaid seepärast, et meile ilma nendeta teisi materjale poleks müüdud.»¹²¹

Eesti territooriumi ja rahva kasutamist oma anastusplaanides püüdsid välismaised imperialistid reklameerida kui «abi» eesti rahvale. Välismaiste imperialistide «abi» paljastas V. Kingissepp oma brošüüris «Wilsoni heeringa eest». «Ameerika aitab meid! Inglismaa aitab meid! Vägevad liitlased aitavad meid!», kirjutas V. Kingissepp. «Ja — nad on

¹¹⁹ Eesti NSV ORKA, f. 20, nim. 1, toim. 169, 1. 1.

¹²⁰ Scalsamas, f. 20, nim. 1, toim. 64, l-d 31—35.

¹²¹ «Päevaleht» nr. 178, 22. VIII 1919.

«meid» aidanud. Nad on sõjamoona saatnud. Muidugi mitte muidu, vaid «õiglase» turuhinnaga! Aga selle eest on Eesti valgevägi pidanud võitlema. Selle eest on sunniviisil valgeväkke mobiliseeritud Eesti töörahva pojad pidanud oma verd valama, oma proletaarlaste kätega proletaarset revolutsiooni kägistama!

Wilson vahetab oma heeringaid aurava inimese vere vastu!¹²²

Eesti territooriumil asuva tööstuse andis kodanlus välismaiste imperialistide valdusse. Nagu teatas ajutise valitsuse tööstusminister, oli Eestis registreeritud 200 ettevõtte ümber, kusjuures «suuremad nendest on enamasti võõraste aktsiaseltside, keskmised ja väiksemad osalt eestlaste käes, kuid suur osa endistestabrikutest on aga tööta, ning töötatöölise arv on suur...»¹²³

Töö- ja Hoolekandeministeerium iseloomustas olukorda tööstuses järgmiselt: tekstiilitööstuses puudub tooraine ja küte, puudub turg ja välisvaluuta. Paberitööstuses puudub toormaterjal, küte, töölisel, transport, puudub eksport Venemaale. Keemiatööstuses puudub tooraine, küte, puuduvad tellimused, tööd segab mobilisatsioon. Samasugune olukord valitseb puu-, naha-, metalli- ja teistel tööstusaladel.¹²⁴

Eriti raskesse olukorda sattusid tööstustöölised. Nii loeme 1919. aasta keskel Töö- ja Hoolekandeministeeriumi märgukirjast, et «olemasolevate teadete järele oli tööliste ülemarv nelja viimase aasta jooksul kõikides era ettevõtetes Eesti vabariigi piirides (ilma Saaremaata ja Valga linnata — Ü. T.) 51 739. Märtsikuus s. a. toimepandud ankeedi järele oli tööliste arv era ettevõtetes 14 752, seega langemine 71,5%».¹²⁵ Tallinna linna osas oli tööliste arvu langus üle 80 protsendi. 1919. aasta esimesel poolel oli registreeritud töötatöölisi Tallinna, Tartu, Narva, Valga ja Kuressaare tööbörsides 22 381 inimest. Sama aja jooksul suudeti tööle suunata ainult 6007 inimest ja needki peamiselt lühiajalistele heina- ja muudele põllutöödele.¹²⁶ Kuid ka neil, kes leidsid tööd, olid niivõrd madalad palgad, et nad elasid oma perekondadega suurtes majanduslikes raskustes.

¹²² V. Kingissepp. Võitlus Ameerika-Inglise imperialistide ja nende käsilaste vastu, Tallinn, 1953, lk. 29.

¹²³ Asutava Kogu protokollid, I istungjärk, 1919, lk. 175.

¹²⁴ ENSV ORKA f. 1581, nim. 1, toim. 15, 1. 2.

¹²⁵ Sealsamas, f. 2000, nim. 1, s.-ü. 1005, l. 1.

¹²⁶ Sealsamas, l. 1 ja lisatabel nr. 4.

Eesti kodanlik valitsus koondas kõik majanduslikud ressursid Nõukogude-vastase sõjakäigu läbiviimiseks. Vaatamata sellele, et tööstusettevõtetes oli kehtestatud sõjaseadus, alustasid raudteetehaste töölised 27. juunil oma olukorra parandamiseks streiki. Töölised nõudsid leivanormi suurendamist ja tasuta sõidupileteid töölkäimiseks. Kodanlik valitsus ei suutnud streiki murda muude abinõudega kui streikijate mobiliseerimisega sõjaväkke.

Rida streike toimus ka väljaspool Tallinna. Juuni algul alustasid streiki Port-Kunda turbaraba töötajad. Streigi lõpetamiseks oli maakonnavalitsus sunnitud turbatööstuse eramanikelt üle võtma ja osaliselt tööliste nõudmised rahuldama.

Juunikuu kestel toimus kaks streiki ka Jõõpre turbarabas.

Lootes lüüa streigivõitlust, mida töölised alustasid oma elutingimuste parandamiseks, areteeris kodanlik valitsus 3.—4. juuni ööl 6 Ametiühingute Kesknõukogu liiget, tappes nendest sealjuures nõukogu liikme Saaritsa.

Partei Tallinna komitee koos suuremate tehaste kollektiivide esindajatega otsustas oma illegaalsel koosolekul organiseerida protestistreigi nõudega areteeritud seltsimeeste vabastamiseks.

Kommunistide algatusel loodi Tallinnas streigikomiteede keskkomitee, kes avaldas 6. juulil üleskutse, kus öeldi: «Seltsimehed Tallinna tehaste, vabrikute ja töökodade palgaorjad! Eesti vabariigi valitsus pani kinni Ametiühingu Kesknõukogu liikmed ja vabrikute töölisvanemad, keelas ära proletariaadi «Töö Hääle» ilmumise, ei luba üldist tööliste hääletust streigi küsimuses toime panna... Seepärast kuulutab Tallinna tehaste ja vabrikute streigikomiteede keskkomitee esmaspäeval, 7. juulil välja üldise streigi.

Meie nõuame kõikide areteeritud seltsimeeste vabastamist! Meie nõuame tööd ja leiba.»¹²⁷

Protestistreigist võtsid osa «Dvigateli», Wiegandi, Tselluloosi, Noblessneri, Mayeri ja teiste ettevõtete töölised. Eesti kodanlik valitsus oli sunnitud tööliste ühise nõudmise tagajärjel areteeritud seltsimehed vabastama. Seega oli eesti kodanlus järjekordselt sunnitud järele andma tööliste nõudmistele. Kodanluse enda andmeil toimus saksa okupantide lahkumisest alates kuni 1919. aasta juulini 8 poliitilist streiki 19 187 osavõtjaga. Üldse ulatus poliitilise iseloomuga streigi-

¹²⁷ EKP Keskkomitee arhiiv, f. 24, nim. 30, toim. 2, 1. 3.

päevade üldarv 45 100 päevani, mis oli märkimisväärseks löögiks kodanluse sõjaplaanide elluviimisele. Sama aja jooksul toimus 4 majandusliku iseloomuga streiki, 1592 osavõtjaga ja 9957 streigipäevaga.¹²⁸

1919. aasta kevadel õnnestus kommunistlikul parteil G. Kreuksi ja R. Vakmanni juhtimisel organiseerida kodanlikus armees illegaalseid organisatsioone, kes viisid läbi revolutsioonilist selgitustööd valge-Eesti armeesse mobiiliseeritute seas. Lendlehtedes ja suulistest vestlustes paljastasid bolševikud Eesti kodanliku valitsuse rahvavastast poliitikat, selgitasid käimasoleva sõja klassiiseloому ja Eesti valgete vägede töörahva vastast võitlust. Tallinna garnisonis, eriti kooliõpilastest moodustatud väeosades viisid revolutsioonilist selgitustööd läbi A. Vaarandi, O. Sepre, P. Simpson, J. Maasikas jt., sõjakooli kursantide seas J. Resen.

Üha tugevamaks muutub rahulolematuse valgearmee sõdurite hulgas Eesti kodanliku valitsuse tegevuse vastu. Nii keeldusid 1919. aasta aprillis Narva all lahingusse minemast osa 4. ja 5. polgu sõdureid.

Kallaletung Nõukogude Venemaale kutsus valge-Eesti armees esile arusaamatusi ja protesti. Valge-armee sõduritele muutus üha selgemaks sõja ebaõiglane eesmärk ning nad keeldusid oma verd valamast välismaiste imperialistide ja eesti kodanluse huvides.

Üks suuremaid protestimeeleavaldusi Nõukogude-vastase interventsiooni vastu toimus Tartus valgearmee tagavara-pataljonis, kus oli tollal 3500 sõdurit. 10. juulil toimus sõdurite ja ohvitseride vahel kokkupõrge. Sõdurid kiskusid maha ohvitseridelt pagunid. Sõdureid ei suutnud enam hirmutada garnisoniülema kapten Marderi ähvardused, kes oli hästi tuntud oma toore käitumise poolest. Ülestõusnud tagavara-pataljoni sõdurid murdsid lahti kuulipildujalao ukсед ning seadsid pataljoni õuele üles kuulipildujad. Ülestõusu mahasurumiseks kohaletoodud kooliõpilaste pataljon keeldus revolutsiooniliselt meelestatud sõdurite pihta tuld avamast. «Meie ei tea, miks meid siia kutsuti,» teatasid kooliõpilased ülestõusnutele, «laskma meie teie peale küll iialgi ei oleks hakanud, teie nõudmised on õiged; kui meid aga laskma oleks sunnitud, siis oleksime üle lasknud.»¹²⁹

¹²⁸ Eesti NSV ORKA f. 2000, nim. 1, s.-ü. 10005, l. 21.

¹²⁹ Sealsamas, f. 495, nim. 10, s.-ü. 48, l. 60.

Ülestõus kestis neli päeva ja see suudeti maha suruda alles 13. juulil, kui kohale saabusid 2. diviisi ja soomusrongide ülemad koos suuremate väeüksustega. Kohapeal moodustatud sõjaväekohus mõistis surma 22 sõdurit. Paljusid ülestõusust osavõtjaid peksti metsikult ja vintsutati hiljem vanglates.¹³⁰

Kodanluse uue veretöö kiitis heaks Baltimaadel tegutsev ameerika kolonelleitnant Dawley, kes märkis oma ettekandes ülemusele: «Olen rahuldatud, et Eesti valitsus ja sõjavägede juhatus käsitlesid seda asja väga rahuldaval viisil, kuid juhtum pole veel lõpetatud ja sel on äärmiselt tõsine poliitiline ilme . . .»¹³¹

Tingituna välismaiste imperialistide vastuoludest Balti küsimuses ja eesti kodanluse vahelesegamisest läti rahva klassivõitlusele toimus 1919. aasta juunis nn. landesveeri sõda.

Nõukogude võimu vastaseks võitluseks kasutasid Entente'i imperialistid heameelega ka oma endisi vaenlasi — saksa militariste. Nii kukutatigi valge-Eesti ja landesveeri ühise pealetungiga Entente'i imperialistide juhtimisel Lätis nõukogude võim. Ameerika imperialistid olid valmis lätlaste ja eestlaste arvel toetama landesveeri. Tundes seda toetust, alustaski balti parunitest, Saksa okupatsioonivägede riismetest ning Saksamaalt värvatud palgasõduritest koosnev landesveer 19. juunil pealetungi valge-Eesti vägedele, kes asusid Põhja-Lätis. Landesveer kavatses muuta Baltimaad Saksamaa poolasumaaks. Inglise ja prantsuse imperialistid aga vaatasid saksa militaristide mõju kasvule Baltimaades suure kadedusega.

Landesveeri sõjakäik kutsus esile määratu suure viha eesti rahva seas, kes oli 700 aastat elanud balti parunite surve all. Terved väeosad kodanliku Eesti armee sõdureid lahkus omavoliliselt Nõukogude rindelt, et õiendada arveid ajaloolise vaenlasega. Landesveeri pealetung löödi tagasi. See aga ei kuulunud Entente'i imperialistide plaanidesse, sest nii valge-Eesti armee kui ka landesveeri jõude soovisid nad veel ära kasutada üldises Nõukogude Venemaa vastases interventsioonis. Entente'i imperialistide käsul sõlmiti vahe- rahu ja eilsed vaenlased jätkasid ühiselt võitlust Nõukogude- maa vastu.

¹³⁰ Eesti NSV ORKA, f. 495, nim. 10, s.-ü. 48, l-d 36—39.

¹³¹ J. Krastin, R. Sarmaitis, P. Vihalemm. Ameerika-Inglise interventsioon Baltimaades aastail 1918—1920, Tallinn, 1954, lk. 113.

Kommunistlik partei oli ainus partei, kes paljastas töörahva ees eesti kodanluse rahvavastaseid sobinguid selles sõjas välismaiste imperialistide ja balti parunitega. «Inglise kapitalistlikul valitsusel,» kirjutab kommunistlik partei üleskutses «Eesti töörahvale», «oli vaja lõpetada Saksa riigi mõju Baltimaade asjadele. Londonis vajutati nupule ja pandi liikuma Tallinna nukuteater.»

Ajal, mil valge-Eesti sõdurid pidasid parunitest landesveeriga veriseid lahinguid, ei kõverdanud kodanlus Eestis ühelgi parunil juuksekarva, vaid suunas kogu oma vägivallaaparaadi töörahva parunitevastase võitluse lämmatamiseks.

EESTI TÖÖRAHVA KOMMUUNI TEGEVUS NÕUKOGUDE VENE- MAA TERRITOORIUMIL. KOMMUUNI AJALOO LINE TÄHTSUS

Eesti Töörahva Kommuun eksisteeris lühikest aega, kuid ta tähtsus eesti töörahva vabadusvõitluse ajaloos on väga suur.

Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu arvates oli taganemine ajutine ning ta lootis mõne kuu pärast Eesti uuesti vabastada.

Tingituna valgete liginemisest Narvale otsustas Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu 1919. aasta 13. jaanuaril evakueerida valitsusasutused Võrru, kuhu suunduti üle Pihkva, kuna raudteeliin Narva—Tapa—Tartu oli juba valgete poolt läbi lõigatud.

26. jaanuaril pidaski Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu oma järjekordse koosoleku Võrus, kuid valgete liginemise tõttu oli ta sunnitud ka sealt lahkuma ning 4. veebruari koosoleku protokoll märgib uue asukohana juba Läti Nõukogude Vabariigi territooriumi — Marienburgi (Aluksne).

Järgmine Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu koosolek peeti 5. veebruaril Pihkvas, mis jäi Eesti Nõukogude valitsuse asukohaks kuni 19. veebruarini.

9. veebruaril võttis Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu vastu otsuse nimetada Eesti esindajaks Vene NFSV valitsuse juurde eesti töörahvale oma revolutsioonilise tegevuse poolest hästituntud kommunisti I. Rabtšinski. Samuti otsustati esindajad määrata Ukraina ja Põhja Kommuuni Nõukogude ning Soome Kommunistliku Partei Keskkomitee juurde. Juba varem töötas 9-liikmeline Eesti Töörahva Kommuuni

Nõukogu esindus Läti sotsialistliku valitsuse juures, kus anti välja ka eestikeelset ajalehte «Punane Hommik».

Esindajate määramine sotsialistlike naabervabariikide juurde tõendas veel kord Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu kavatsust taastada peatselt nõukogude võim Eestis.

Märtsi algul kolis Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu Luugasse, kuhu ta jäi kuni 17. maini. Luugas toimus ka Eesti kommunistide konverents, kus teravalt kritiseeriti Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu vigu.

Valgete pealetungi tõttu lahkusid Eestist peale punaste kütipolkude ja äsja mobiliseeritute ka veel sajad sõjapõgenikud, kelle eest hoolitsemine langes Eesti Tööraha Kommuuni asutuste õlgadele.

Nagu selgub Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu aruandest, lahkus ainuüksi Narvast koos Punaarmeelega umbes 400 sõjapõgenikku, neist 186 meest, 167 naist ja 70 last,¹³² Virumaalt ligi 1000 inimest jne.

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu abistas sõjapõgenikke, andes neile tasuta lõunasööke ja rahalist toetust. Töövõimetutele ja haavatutele maksti 375 rubla kuus, teistele alates 14. aastast 150 rubla. Samuti maksti välja töölistele Narvas saamata jäänud palgad 62 000 rubla ulatuses. Eesti Tööraha Kommuuni Panga kaudu anti toetust 1919. aastal punaväelaste perekondadele ainuüksi aprillikuus üle 180 000 rubla ning teistele sõjapõgenikele üle 80 000 rubla.¹³³

Töövõimelisi kodanikke suunati tööle ümbruskonna töös- tus- ja põllumajandusettevõtteisse; asutati ka oma õmblus- töökoda, avati söökla jne. Vene NFSV valitsuse lahkel vastutulekul anti Eesti Tööraha Kommuuni käsutusse 4 Luuga ümbruses asuvat mõisat kõigi hoonete ja inventariga, mis märgatavalt kergendas sõjapõgenike olu- korda.

Evakueerunutele korraldati loenguid, varustati neid tasuta raamatute ja ajalehtedega. Paljud astusid vabatahtlikena Eesti punastesse kütipolkudesse, mis vahepeal olid diviisiks formeeritud. Osa evakueerunuist tegutsesid ümbruskonnas agitaatoritena, aidates kaasa nõukogude korra kindlustami- sele.

Eesti diviisi ja Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu pare- maks varustamiseks saadeti 1919. aasta kevadel Ukrainasse

¹³² EKP Keskkomitee arhiiv f. 28, nim. 28—1, toim. 32, l-d 19—20.

¹³³ Sealsamas, toim. 275, l. 1.

ja teistesse Lõuna-Venemaa rajoonidesse komisjon toiduainete kokkuostmiseks.

5. märtsil avati Petrogradis kolmenädalased agitaatorite kursused. Samuti korraldas Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu põllumajanduse, telegrafistide ja teiste spetsialistide ettevalmistamiseks kursusi ja loenguid.

Põllumajandusinstruktorite kursustel, mille juhatajaks oli kooliõpetaja G. Kippar, õpetati peale erialaste ainete ka üldhariduslikke aineid, nagu: üldist ja kultuuri ajalugu, ilukirjandust, tervishoidu, astronoomiat, keemiat, füüsikat jne. Kursuslaste nimekirjas figureerivad töölised, mõisaulased, teenijad ja teised nõukogude võimule andunud inimesed. Aseri tehase vabastamisel haavata saanud punaarmee-lane M. Anton kirjutab oma avalduses: «Sõjameest minust enam ei saa, aga põllumees võib minust küll saada.»¹³⁴

Üheks olulisemaks momendiks eesti tööraha kultuuri arengu ajaloos oli Eesti Tööraha Kommuuni ülikooli asutamine Petrogradis 1919. aasta kevadel. Vastavalt väljaantud määrusele jagunes ülikool polütehniliseks ja pedagoogiliseks osakonnaks. Polütehnilises osakonnas oli ette nähtud ehituse, keemia, mehaanika, põllu- ja rahvamajanduse erialad. Pedagoogilises osakonnas olid füüsika-matemaatika ja ühiskonna-keele-ajaloo eriharud.

Kuna ülikool komplekteeriti kuulajatega tööraha esindajaist, kellel kapitalistliku korra tingimustes puudus võimalus hariduse saamiseks, siis kandis ülikooli esimene aste üldharidusliku kooli iseloomu, kuhu võeti vastu iga kirjaoskaja inimene, alates 16-ndast eluaastast. Esimene aste valmistas kuulajaid ette üleminekuks teisele ehk teaduslik-tehnilisele astmele, kus õppeaeg kestis 2 aastat.

Polütehnilise osakonna teise astme edukalt lõpetanud omandasid oma eriala instruktori kutseõiguse. Pedagoogika osakonna lõpetanud said töökooli esimese astme õpetaja õigused.

Kolmas aste, kus oli ette nähtud samuti 2-aastane õppeaeg, valmistas kuulajaid ette juba iseseisvale teaduslikule tööle.¹³⁵

Õppimine ülikoolis oli tasuta. Üliõpilastele maksti stipendiumi ja ülikoolile anti pidevalt toetust. Nii väljastati üli-

¹³⁴ EKP Keskkomitee arhiiv f. 28, nim. 3. toim. 159, l. 7.

¹³⁵ Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu dekreedid, määrused ja teadaanded, nr. 2, lk. 16—18.

koolile kommuuni pangast 1919. aastal 31. märtsist kuni 20. juulini 428 450 rubla.

Eesti Tööraha Kommuuni ülikool muutus eesti rahva proletaarse kaadri ettevalmistamise sepikojaks. Seni pimeduses ja rõhumises vaevelnud töörahas saatis ülikooli oma paremaid poegi ja tütreid. Iseloomustava näitena võiks siin tuua ühe Viljandi kütipolgu sõduri, moonamehe poja avalduse Eesti Tööraha Kommuuni ülikooli astumiseks. «Ma tahaksin heameelega sellest uue riigi loomisest ja ka ülesehitamisest tegelikult osa võtta, aga kahjuks on mu silmaring selleks väike.»¹³⁶ Selliselt motiveeris tööraha poeg oma soovi tööraha ülikooli astumiseks.

Arvestades, et kogu Eesti territoorium oli muutunud Nõukogude-vastaseks sõjaplatsdarmiks, kuhu olid koondatud suured kontrrevolutsioonilised jõud, püstitas kommunistlik partei ülesande viia Eesti territoorium ja rahvas välja Nõukogude-vastasest interventsioonisõjast.

Eesti tööraha ajutisele kaotusele aitasid kaasa ka Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu poolt tehtud vead, mis said terava kriitika osaliseks juba 1919. aasta kevadel Luugas toimunud Eesti kommunistide konverentsil.

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu üheks olulisemaks veaks oli juba eespool käsitletud ebaõige agraarküsimuse lahendamine.

Küllaldase energiaga ei teostanud Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu ka töötavate hulkade mobiliseerimist sõjaväkke, nende otsest ja kiiret kaasatõmbamist relvastatud võitlusele nõukogude korra taaskehtestamise eest.

18. detsembril avaldas Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu dekreeidi üldise mobilisatsiooni kohta, mille tegelikult läbiviijaks määrati sõjaväevalitsus. Kuid sõjaväevalitsus jättis selle olulise dekreeidi elluviimise hiljaks. Nii oli Narva maakonnas mobilisatsiooni läbiviimine määratud 13. ja 14. jaanuarile, millal Eesti Tööraha Kommuuni asutused linnast juba evakueerusid. Tartu, Valga ja Viljandi maakonnas toimus see samuti. Mobiliseerituid kohustati küll ilmuma Valka, kuid ka sinna jõudsid nad alles siis, kui Punaarmee väeosad olid sunnitud linnast taganema. Seega jäi Eesti kodanliku ajutise valitsuse käsutusse tuhandeid sõjaväeteenistuseks kõlvulisi mehi, keda ta suutis väljakohtute hirmuga ja maa-andmise lubadustega panna enda eest võitlema.

¹³⁶ EKP Keskkomitee arhiiv f. 28, nim. 28—1, toim. 448, l. 35.

Enam-vähem normaalsemalt suudeti mobilisatsioon läbi viia Võrumaal, kust mobiliseeritud toimetati Pihkva ja moodustati neist tagavarapolk.¹³⁷

Võib öelda, et sõjaväevalitsus ei tegutsenud küllaldase aktiivsuse ja otsustavusega töötavate hulkade relvastamisel ning nende võitlusse kaasatõmbamisel. Sõjaväevalitsuse juhataja J. Anvelt püüdis seda aeglustamist põhjendada väitega: «Üldse peab ütleva, et klassisõjas kiire mobiliseerimine sünnis tee ei ole sõjaväe loomiseks. Enne peab uus valitsus hulkade silmis teatud püsivuse omandama.»¹³⁸ See seisukoht ei olnud õige ja näitas töötavate hulkade aktiivsuse ja osatähtsuse alahindamist revolutsioonilises võitluses. Tööraha aeglane relvastumine ja mobiliseerimine osutuski üheks Eesti Tööraha Kommuuni kaotuse põhjuseks, sest Eesti punased kütipolgud jäid põhiliselt ilma reservideta. Ka ei jätanud Punaarmee väeosad pärast Narva vabastamist kohe edasitungi, vaid kaotasid palju päevi, mille jooksul eesti kodanlus suutis end vastupanuks organiseerida ja välisabi kaubelda.

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu ei pühendanud ka vajalikku tähelepanu keskmiku kaasatõmbamisele, vaid püüdis tugineda maal peamiselt palgatöölisele, vaatamata sellele, et samal ajal Nõukogude Venemaal alustati juba liidu loomist kesktalupojaga.

Suurt pahameelt kutsus usklike seas esile Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu dekreet, millega suleti kirikud ja palvemajad.

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu alahindas ametiühingute osa ja endiste spetsialistide kaasatõmbamist nõukogude korra ülesehitamisele.

Operatiivselt allusid Eestis võitlevad väed 7. armee juhtkonnale, kellel ei olnud Eesti Tööraha Kommuuni Nõukoguga vajalikku tihedat sidet. Nõrgalt oli organiseeritud eesti töötajate hulgas ka poliitiline selgitustöö — üks Eesti kommunistliku partei organisatsiooni Keskkomitee töötas põranda all Tallinnas, teine legaalselt Narvas; kahe keskuse vahel puudus vajalik side.

Kõik need ja rida teisi põhjusi tingisid olukorra, et Eesti punased kütipolgud ja neid toetavad Punaarmee väeosad ei suutnud vastu seista välismaiste imperialistide, vene valge-

¹³⁷ EKP Keskkomitee arhiiv f. 28, nim. 28—1, toim. 561, l. 97.

¹³⁸ «Proletaarne Revolutsioon Eestis» nr. 1, (2), 1927, lk. 7.

kaartlaste ja eesti kodanluse poolt organiseeritud kontrrevolutsioonilistele jõududele, mistõttu Eesti töörahvas pidi ajutiselt leppima kaotusega.

5. juunil 1919. aastal toimus Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu (Rahvakomissaride Nõukogu) ja Venemaa territooriumil asuva partei sektsioonide Keskkomitee ühine koosolek Dno jaamas, kus võeti vastu otsus asuda Eesti Töörahva Kommuuni asutuste likvideerimisele.

19. juulil avaldas Eesti põrandaalune kommunistliku parteiorganisatsiooni Keskkomitee Tallinnas manifesti, kus ta selgitas, et töörahvavastases klassisõjas on kodanlus saanud suuri abijõude, ning teatas Eesti Töörahva Kommuuni ikvideerimisest.

«Sõda, mis kodanlus enesekaitseks algas,» öeldi manifestis, «on temale saanud võimsaks abinõuks, et töörahvast köita käsist ja jalust. Üleüldised sunduslikud mobilisatsioonid on suure osa töörahvast painutanud kasarmu sõjaväelise distsipliini alla. Kõiki töörahva klassivõitluse avaldusi rammestab sõjaseaduse ja sõjaväljakohtute luupainajalik surve. Nõndanimetatud riigikaitse nimel saadab kodanlus korda lugematuid vägivalda- ja häbitegusid töörahva vastu. Käesolevaks silmapilguks on Eesti töörahva klassivõitlus iseäranis raskesse seisukorda pandud lisaks veel seeläbi, et kodanluse salakavalus on Eestimaa ümbritsenud põhjast ja idast — vene valgetega, lõunast — saksa ja läti valgetega.»¹³⁹ Edasi teatati manifestis, et Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu oli sunnitud rahvusvaheliste kontrrevolutsiooniliste jõudude pealetungi tõttu taganema Nõukogude Venemaa pinnale ja, arvestades poliitilist olukorda, loeb end likvideerituks. «Tehes seda otsust,» ütles Keskkomitee, «kutsume meie teid, seltsimehed üles revolutsioonilise võitluse jätkamisele mitmekordse jõuga! Sellest pühast mässuleegist, mis iga proletaarlase hinges lõkendab, tõusku tuli, mis kodanliku Eesti maapinnalt pühib ja töörahva vabastab!»¹⁴⁰

7. augustil pidas Eesti Töörahva Kommuuni Rahvakomissaride Nõukogu Staraja Russas oma viimase koosoleku.

Kommuuni ajalugu tõestas, et kommunistlik partei Eestis, keda toetas kogu töölikklass, suutis viia relvastatud võitlusse nõukogude korra taaskehtestamise eest ka tuhandeid töötavaid talupoegi ja intelligentsi esindajaid. See võit-

¹³⁹ V. Kingissepp. Võitlus Ameerika-Inglise imperialistide ja nende käsilaste vastu, Tallinn, 1953, lk. 49.

¹⁴⁰ Sealsamas, lk. 50—51.

lus tugevdas ja karastas eesti tööliklassi, kes sammus võitluse eesotsas, arendas edasi tema klassiteadvust ning andis talle kogemusi edaspidiseks võitluseks enda vabastamise eest. Võitluse käigus selgusid kõige paremini klassivastulolud ja paljastusid töörahva vastased.

Vene proletariaadi toetusel, leninliku kommunistliku partei juhtimisel löid eesti töölisel ja talupojal kommuuni näol oma suveräänse rahvusliku riigi, mis ühendas kümneid tuhandeid töörahva liikmeid.

Eesti Töörahva Kommuuni loomine ja tegevus tõestas praktiliselt, et eesti töörahvas on kommunistliku partei juhtimisel võimeline looma ja valitsema riiki, kus inimesed on vabastatud igasugusest ekspluateerimisest.

Eesti Töörahva Kommuun valmistas ette kogenud kvalifitseeritud kaadrit, kes aitas eesti rahval lõplikult vabaneda kapitalismi ikkest ning taaskehtestada nõukogude võimu Eestis.

«Eesti Nõukogude Vabariik kadus küll silmapiirilt rahvusvaheliste mõrtsukate käe läbi, kuid surnud pole ta mitte. Ta elab tuhandete ja sadade tuhandete eesti tööliste südames edasi ja tema poolehoidjate arv kasvab iga päevaga...» märgiti 1919. aasta augustis Petrogradis toimunud kommunistliku partei Eesti organisatsiooni ja VK(b)P Eesti sektioonide esindajate konverentsi resolutsioonis.

Kõigi Nõukogude rahvaste ja esmajoones vene rahva veneliku abiga vabanes eesti rahvas 1940. aastal kapitalistlikust ikkest ja taastas oma kodumaal lõplikult nõukogude võimu.

SISUKORD

Eessõna	3
1. Organiseerimistöö Eesti vabastamiseks saksa okupantidest	4
2. Eesti Tööraha Kommuuni väljakuulutamise ja tema sõltumatus tunnustamine Nõukogude Venemaa valitsuse poolt	10
3. Eesti Tööraha Kommuuni tegevus	26
4. Eesti territooriumi kasutamine Nõukogude Venemaa vastaseks interventsiooniks ja tööraha võitlus selle vastu	45
5. Eesti Tööraha Kommuuni tegevus Nõukogude Venemaa territooriumil. Kommuuni ajalooline tähtsus	64

Тайгро Юло Якович
ЭСТЛЯНДСКАЯ ТРУДОВАЯ КОММУНА

Второе исправленное и дополненное
издание

На эстонском языке

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja V. Vaikjärv

Tehniline toimetaja A. Sepp

Korrektorid L. Golberg ja E. Kask

Ladumisele antud 30. X 1958. Trükkimisele
antud 18. XI 1958. Paber 54×84, 1/16. Trüki-
pooznaid 4,5. Formaadile 60×92 kohaldatud
trükipooznaid 3,69. Arvutuspooznaid 4,28.
Trükiarv 2000. MB-07390. Tellimise nr. 7774.
Trükikoda «Kommunist», Tallinn, Pikk t. 2.

Hind rbl. 1.20

Rbl. 120

N $\frac{XIII}{A-449}$ III